เรือนใจผู้ใฝ่สุข

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

เรือนใจผู้ใฝ่สุข พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ)

เรือนใจผู้ใฝ่สุข

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ)
วัดบวรนิเวศวิหาร
รวบรวมเรียบเรียง

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
จัดพิมพ์เผยแผ่
พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๗

เรือนใจผู้ใฝ่สุข

ISBN 974-88998-2-9

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ)
เรียบเรียง

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๗

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย	๓,๐๐๐ เล่ม
กองทุนไตรรัตนานุภาพ	๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ พรศิวการพิมพ์
๑๘๔/๑๐ ลาดพร้าว ๘๗
วังทองหลาง บางกะปิ กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐
โทร. ๕๓๘-๘๑๒๗ โทรสาร ๕๓๙-๘๖๓๒

คำปรารภ

หนังสือเรื่อง **เรือนใจผู้ใฝ่สุข** เล่มนี้ เป็นผลงานการรวบรวมเรียบเรียงอีกเล่มหนึ่งของ **พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ)** *เลขาธิการศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย*

เนื่องจาก**ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย** จัดตั้งขึ้นเพื่อ ทำงานสืบสานพระพุทธปณิธานของพระพุทธเจ้า ด้วยการดำเนินงานด้านการศึกษา การปฏิบัติ การเผยแผ่ และการปกป้องพระพุทธศาสนาเป็นประการสำคัญ

งานเผยแผ่ของ ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ที่ได้ดำเนินงานมามีเป็นอันมาก เช่นการเผยแผ่ทางเอกสาร หนังสือในรูปแบบต่าง ๆ การเผยแผ่ทางสถานีวิทยุและสถานีโทรทัศน์ การนำเยาวชน ครู อาจารย์ สาธุชนผู้สนใจเข้าค่ายศึกษา ฝึกปฏิบัติธรรม ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศต่อเนื่องกันมาโดยลำดับ ส่วนหนังสือนั้นมีทั้งเป็นการแจก และจำหน่ายด้วยราคาเยา และหนังสือส่วนใหญ่เป็นผลงานการเรียบเรียงของพระราชธรรมนิเทศ และของท่านอื่น ๆ ลดหลั่นกันลงไป แต่เป็นเรื่องเดียวกันในแง่ของการนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

หนังสือเรื่อง **เรือนใจผู้ใฝ่สุข** เล่มนี้ ได้นำเอาหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้โดยนัยะต่าง ๆ ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปคือเมื่อปฏิบัติตามแล้ว กิเลสคือความโลภ โกรธ หลงจะลดลง ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงจะเพิ่มขึ้น จนจิตใจของเขามีปัญญา บริสุทธิ์ เมตตากรุณาสูงขึ้น นั่นคือความเป็นชาวพุทธที่มีความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานเป็นสัญญลักษณ์ เพียงแต่ผลเหล่านั้นจะปรากฏได้ ก็ต่อเมื่อท่านผู้นั้นได้อาศัยนัยแห่งพระธรรมคุณ คือ

เอหิปสฺสิโก ศึกษา พินิจพิจารณาจนเกิดความรู้ความเข้าใจในองค์ธรรมนั้น ๆ ว่าเป็นอะไร เป็นเหตุเป็นผลกันอย่างไร อะไรเป็นเหตุแห่งทุกข์ และอะไรเป็นเหตุแห่งสุขแล้ว

โอปนยิโก นำธรรมะเหล่านั้นมาประพฤติปฏิบัติ ด้วยการกำหนดรู้ในเรื่องที่ควรรู้ พยายามมองให้เห็นโทษในส่วนที่ทรงแสดงว่าเป็นโทษ ได้แก่กลุ่มสรรพกิเลสทั้งหลายแล้วพยายามลดละโดยมีความสุข ความสงบ ความเยือกเย็นเป็นเป้าหมาย โดยลงมือประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมที่ทรงแสดงไว้ในฐานะเป็นเหตุที่รวมลงในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ เมื่อทำได้เช่นนี้ ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรมและเมื่อนั้นพระธรรมคุณบทว่า

สนฺทิฏฺฐิโก *ผู้บรรลุจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง*

ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ *วิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตนก็จะเป็นผลประจักษ์ แก่ใจของเขาตามสมควรแก่เหตุ*

ขอคุณานุภาพแห่งพระศรีรัตนตรัย ได้อภิบาลรักษาท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ที่ได้มีส่วนสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งมาจนถึงปัจจุบัน ให้ได้รับความสุขความเจริญ สมบูรณ์ด้วยจตุรพิธพรทั้ง ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาลเป็นนิตย์เทอญ

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
พระตำหนักล่าง วัดบวรนิเวศวิหาร กทม.
โทร.๒๘๑-๒๑๓๙ โทรสาร ๒๘๑-๓๖๗๕

เรือนใจผู้ใฝ่สุข

สารบัญ

เรือนใจผู้ใฝ่สุข

ธรรมดาทุกชีวิต จะต้องอิงอาศัย**ปัจจัย ๔** คือ *อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยาแก้ไข้* ในเรื่องที่อยู่อาศัยนั้น เรามีคำกล่าวที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า **คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก** แสดงว่า การอยู่ที่ทำให้ใจมีความสุข สำคัญกว่ากายได้รับความสุข แต่ความสมบูรณ์จริง ๆ ท่านเน้นไปที่สุขกายสบายใจ สุขกายสุขใจ แต่เนื่องจากใจทำหน้าที่เสวยสุขทุกข์

การดำรงชีวิตโดยมีหลักใจ คือใจได้ที่อาศัยอันให้ความสงบเย็น เป็นความประสงค์ร่วมกันของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เนื่องจากใจเป็นนามธรรม และหลักที่ได้ชื่อว่าเป็นเรือนใจผู้ใฝ่ความสุขนั้น คือ **พรหมวิหารธรรม** อันเป็นที่อยู่อาศัยของใจ จะสามารถอำนวยประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติได้ทั้ง มนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ตามสมควรแก่ปริมาณของธรรมที่เขาปฏิบัติได้

พรหมวิหาร หมายความว่า *ธรรมะเป็นเครื่องอยู่ของพรหม* เมื่อว่าตามความหมายแล้ว ได้แก่หลักธรรมที่ทำคนให้เป็นพรหม ดังนั้น คำนี้ในทางพระพุทธศาสนาจึงให้ความหมายไว้สองประการ คือ

๑. ***ธรรมที่ทำคนให้เป็นพรหม*** ในอัตภาพที่เป็นมนุษย์ หมายความว่า พระพรหมที่ทางศาสนาพราหมณ์ถือว่า เป็นใหญ่ เป็นประธาน หรือเป็นหลักของโลกและเป็นผู้บริสุทธิ์นั้น พระพุทธศาสนาถือว่า คนอาจจะเป็นพรหมเช่นนั้นได้โดยธรรม คือมีธรรม ๔ ประการนี้ เป็นหลักประจำใจ ทำให้เขาสามารถเป็นพรหมได้ในปัจจุบัน และถ้าได้บำเพ็ญพรหมวิหารจนได้บรรลุฌาน ก็สามารถไปบังเกิดใน พรหมโลกได้ หลังจากตายไปแล้ว

๒. ***หมายถึงธรรมะ*** หรือหลักใจของท่านที่เป็นใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่ในชั้นไหนก็ตาม สมควรจะมีหลักธรรมทั้งสี่ประการนี้ เพราะจะเป็นผู้ใหญ่ทั้งโดยวัย และโดยคุณธรรมความดี แต่ในความหมายนี้ท่านแสดงว่าผู้เป็นใหญ่นั้น นอกจากจะมีพรหมวิหารธรรมทั้งสี่ประการแล้ว ยังต้องละเว้นอคติธรรม ๔ ประการด้วย ซึ่งจะได้กล่าวในโอกาสต่อไป

พรหมวิหารคืออะไร ?

พรหมวิหารได้แก่ธรรม ๔ ประการคือ

เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นสุข

กรุณา ความหวั่นไหว สงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์

มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อเห็นคนอื่นจะเป็นใครก็ตามได้ดีมีได้ลาภเป็นต้น

อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจเมื่อใครก็ตามประสบความวิบัติ

จากชื่อและคำแปล จะเข้าได้ทันทีว่า พรหมวิหารธรรมทั้งสี่นี้เป็นหลักใจเท่านั้น หาใช่เป็นการแสดงออกมาทางกายวาจาไม่ ถ้าหากถึงขั้นแสดงออกมาก็เป็นธรรมอีกพวกหนึ่ง แต่ก็เกิดขึ้นจากแรงของพรหมวิหารธรรม ไม่ข้อใดก็ข้อหนึ่ง จะได้กล่าวถึงลักษณะ และความหมายของธรรมะทั้งสี่ประการนี้ เป็นลำดับไป

โดยปรกติแล้ว คนส่วนมากมักจะมีความโกรธ พยาบาท หรืออย่างน้อยก็รู้สึกไม่ยินดี หรือไม่พอใจต่อบุคคลอื่น หรือการกระทำของเขาอยู่ไม่มากก็น้อย ถึงแม้ความรู้สึกนี้จะซ่อนอยู่ภายในส่วนลึกของจิตใจ แต่เมื่อประสบเหตุการณ์ที่อดไม่อยู่ ย่อมปรากฏโฉมออกมา ในรูปของสิ่งที่ทำให้จิตใจเศร้าหมองดังกล่าวแล้ว ดังนั้นธรรมคือเมตตา จึงเป็นคู่ปรับโดยตรงของอารมณ์เช่นนั้น

อะไรเล่าเรียกว่าเมตตา

เมตตา ความรักใคร่ปรารถนา ความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในจิตต้องการที่จะเห็นคนอื่น ๆ รวมทั้งตัวเราเอง อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

อย่าได้มีเวร อย่าได้มีภัย อย่าได้เบียดเบียนประทุษร้ายกัน ให้แต่ละชีวิตอยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะ ได้แก่การไม่จองล้างจองผลาญ หรือผูกอาฆาตพยาบาทกัน ไม่ว่าจะด้วยเหตุอะไรก็ตาม และขอให้ทุกคนอยู่กันอย่างฉันพี่น้อง โดยไม่พยายามหาสาเหตุให้ต้องเบียดเบียนทำลายล้างผลาญกัน เพราะเมื่อเกิดการประทุษร้ายกันดังกล่าวแล้ว เป็นการแน่นอนว่าจะต้องมีทุกข์ความเดือดร้อนติดตามมา นอกจากนั้นยังต้องการให้ทุกคนอยู่กันโดยไม่ต้องมีทุกข์คือความเดือดร้อน ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ให้ทุกคนสามารถอยู่อย่างเป็นสุขและปลอดภัย ความรู้สึกในลักษณะนี้ ท่านแสดงว่าเป็นอาการของเมตตา

ทำไมคนจึงต้องมีความรู้สึกต่อคนอื่นเช่นนั้น ทั้งนี้เป็นเพราะเราน้อมเข้ามาพิจารณาที่ตนเองแล้ว ก็จะพบความจริงว่า ความไม่มีเวรกันเป็นต้นนั้น เราชอบยินดีและไม่ต้องการให้ตนมีเวรมีภัยกับใคร ๆ แม้คนอื่นสัตว์อื่นก็ย่อมจะมีความรู้สึกเช่นนั้น จิตใจของท่านที่มีเมตตาย่อมจะมีความรู้สึกต่อคนอื่นอย่างนี้

และท่านยังได้แสดงลักษณะของเมตตาไว้ในที่บางแห่งว่า ลักษณะของจิตที่ประกอบด้วยเมตตานั้น พึงเห็นความรู้สึกของพ่อแม่ ที่มีต่อลูกซึ่งกำลังอยู่ในครรภ์ พ่อแม่ย่อมต้องการที่จะให้ลูกของตน เกิดมาบริบูรณ์ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา และต้องการที่จะให้ลูกคลอดง่ายเกิดมาแล้วก็ไม่ต้องการให้มีโรคภัยมาเบียดเบียน ต้องการจะเห็นลูกของตนมีความสุข มีความเจริญเป็นต้น นี้เป็นลักษณะของเมตตาจิต

เมื่อเมตตา มาอยู่ในฐานะเป็นคุณธรรมของท่านผู้ใหญ่ ความรู้สึกเช่นที่กล่าวมา ก็ขยายวงกว้างออกไป คือท่านที่เป็นผู้ใหญ่ ย่อมมีความปรารถนาที่จะเห็นทุกคนอยู่กันอย่างมีความสุข ไม่มีเวร มีภัยดังกล่าวแล้ว โดยทำตนเองให้เป็นอุปมาว่า เรารักสุขเกลียดชัง ความทุกข์ แม้คนอื่นสัตว์อื่นก็ย่อมรักสุขเกลียดชังความทุกข์เช่น เดียวกัน เมื่อคิดได้เช่นนี้ ทำจิตใจให้ยินดีที่จะพบเห็นทุกชีวิตประสบ ความสุขดังใจปรารถนา ไม่คิดพยาบาทหรือเกลียดชังคนอื่น แต่กลับ มองคนอื่นด้วยความรู้สึกเมตตา หากว่ามีความผิดเกิดขึ้น ก็พร้อมที่ จะให้อภัยในความผิดพลาดนั้นในบางกรณี ทั้งอาจที่จะอดต่อคำพูด หรือการกระทำที่ไม่เหมาะสมของคนอื่นได้ นี่เป็นเมตตาขั้นพื้นฐาน

ส่วนเมตตาที่เป็นอารมณ์ของกรรมฐานนั้น ท่านแสดงวิธีไว้ว่า ผู้ต้องการจะเจริญเมตตากรรมฐาน ในครั้งแรกให้ปลูกความรักและ ความหวังดีต่อตนเองให้เกิดขึ้นโดยนัยดังกล่าวมาแล้ว ต่อจากนั้น ให้ทำความปรารถนาที่จะเห็นบุคคลต่าง ๆ มีความสุขเช่นเดียวกับ ตน ท่านให้เริ่มต้นเจริญเมตตาในตนก่อนว่า

ขอเราจงเป็นผู้มีสุข ๆ เถิด หรือว่าเราอย่ามีความทุกข์เลย เราอย่ามีเวรมีภัยกับใครเลย หรือ ว่าเราอย่าเจ็บไข้เลย เราอย่ามี ทุกข์ใจเลย ขอเราจงเป็นสุขรักษาตน ให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

ให้ปลูกความหวังดีต่อตนเช่นนี้ จนจิตใจสงบพอสมควรแล้ว ก็ขยายความปรารถนาเช่นนั้นออกไปหาบุคคลภายนอก แต่การ ขยายความรู้สึกออกไปในตอนแรก ท่านห้าม ไม่ให้ไปแผ่ เมตตาแก่เพศตรงข้าม เพราะจะกลายเป็นความกำหนัดรักใคร่ ห่วงอาลัยไป และไม่ให้แผ่ไปที่คนซึ่งเรารัก เพราะจิตใจจะกระสับ

กระส่ายเป็นห่วงว่าจะไม่เป็นไปตามที่ต้องการ และไม่ให้แผ่ไปถึงคนที่ตนไม่รักไม่ชังก่อน เพราะเมตตาจิตจะเกิดได้ยาก และที่สำคัญคืออย่าเริ่มก้าวขั้นแรกไปที่คนเคยมีเวรกัน เพราะทำให้จิตที่เคยพยาบาท มีอำนาจครอบงำเมตตาจิต ซึ่งเพิ่งเริ่มมียังไม่ค่อยแข็งแรงให้เสียกำลังหรือถึงกับเสื่อม กลายเป็นความโกรธแค้นชิงชังไป

ดังนั้น ในการขยายเมตตาจิตขั้นที่สอง ท่านจึงให้ปรารถนาความไม่มีเวรเป็นต้นดังที่กล่าว ให้เกิดมีแก่คนที่เรานับถือท่านเพราะอาศัยคุณความดีอย่างใดอย่างหนึ่งของท่าน เมื่อจิตมีกำลังพอสมควรแล้วจึงขยายความรู้สึก หรือปรารถนาเช่นที่กล่าวมาไปที่คนซึ่งเรารัก มีพ่อแม่เป็นต้น ในขั้นต่อไปก็ให้ขยายความปรารถนาเช่นนั้นไปแก่คนที่เราเฉย ๆ ไม่เคยรักและไม่เคยเกลียด เมื่อจิตใจกล้าแข็งด้วยอำนาจของเมตตามากพอแล้ว ท่านให้ทำความรู้สึกเช่นนั้น ในคนที่เคยเป็นเวรเป็นภัยกับตนมาก่อน ต่อจากนั้นก็ขยายความรู้สึกเช่นนั้นไปถึงสัตว์ไม่มีที่สุด คือที่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิด แก่เจ็บตายกัน ไม่ว่าจะเป็นใคร หรือสัตว์อะไรก็ตาม โดยท่านผูกคำ ที่ให้ทำเป็นอารมณ์ หรือสร้างความรู้สึกว่า

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงอย่ามีเวรแก่กันและกันเลย
ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงอย่ามีความพยาบาทแก่กันและกันเลย
ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงอย่ามีความเจ็บไข้ลำบากใจเลย
ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงอย่ามีอุปัทวะทุกข์ภัยเกิดขึ้นแก่กายและใจเลย
ขอให้สัตว์ทั้งปวงจงเป็นสุข ๆ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

นี้เป็นวิธีเจริญเมตตาโดยสรุป

เนื่องจากเมตตาภาวนานี้ เป็นข้าศึกแก่พยาบาทและโทสะโดยตรง เมื่อคนมาเจริญเมตตาภาวนา หรือเมตตาจิต ดังกล่าวเป็นอารมณ์ จิตก็จะบรรเทาพยาบาทและโทสะลงไปได้ เมื่อจิตไม่มีโทสะและพยาบาทรบกวน ก็จะตั้งจิตมั่นเป็นขณิกสมาธิ คือความสงบได้บางขณะ และจะเขยิบขึ้นไปเป็นอุปจารสมาธิ คือใกล้ความสงบอย่างแน่วแน่เข้าไป และในตอนสุดท้ายก็จะกลาย เป็นอัปปนาสมาธิ คือสมาธิที่แน่วแน่ ความสงบก็จะเกิดขึ้น ตามลำดับดังกล่าว และเมตตายังมีข้าศึกที่ใกล้ชิดคือ ความกำหนัด ด้วยอำนาจความใคร่ความรัก ความรักผูกพันฉันญาติ ครอบครัว ซึ่งต้องตรวจสอบให้รู้ว่าในขณะนั้นใจเราเป็นอะไรกันแน่

อนึ่ง ท่านยังได้แสดงอานิสงส์ คือผลที่เกิดขึ้นจากการเจริญเมตตา หรือจิตใจของคนที่ประกอบด้วยเมตตาไว้ว่า

จะหลับหรือตื่นก็เป็นสุข เวลานอนหลับไปก็ไม่ฝันร้าย ย่อมเป็นที่รักของเทวดาและมวลมนุษย์ทั้งหลาย ไฟก็ไม่ไหม้บ้านเรือน ทั้งอมนุษย์ก็รักใคร่เมตตา พิษทั้งหลาย ไม่ว่าเป็นพิษของสัตว์ ยาหรือแม้แต่ศัตราวุธ ก็ไม่อาจทำอันตรายได้ สีหน้าย่อมผ่องใส จิตใจอาจตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เร็ว เมื่อเวลาจะตาย ก็ไม่หลงตาย หลังจากตายแล้วก็ไปบังเกิดในสถานที่ดี ถ้าหากว่าจะดำรงชีวิตอยู่ต่อไป พร้อมกับบรรลุฌานก็จะไปอุบัติในพรหมโลก นี้เป็นอานิสงส์ของเมตตา

เรื่องของเมตตา ที่กล่าวมานั้น เป็นหลักใจของท่านที่เป็นผู้ใหญ่ควรจะมีต่อผู้น้อย อาจเรียกได้ว่าเป็นธรรมในชีวิตประจำวัน

ในขั้นต่อมาที่เป็นการแผ่เมตตา หรือจะเรียกว่าสร้างความรักและความหวังดี ให้เกิดขึ้นในบุคคลบางกลุ่ม เช่นพ่อแม่เป็นต้น มีความสุขกายสบายใจ เรียกว่าเป็นเมตตาในพรหมวิหาร เมื่อขยายความรู้สึกออกไปจนขอให้สัตว์ไม่มีที่สุดไม่มีประมาณ มีความสุขไม่มีเวรภัยเป็นต้นนั้น ท่านเรียกในที่บางแห่งว่าเป็น **อัปปมัญญา** หรือว่าเป็น ***เมตตาอัปปมัญญา*** คือการแผ่เมตตาอย่างไม่กำหนดเจาะจงลงไป ส่วนมากพระพุทธเจ้าจะสอน เฉพาะให้พระใช้ เพราะเป็นวิสัยของสมณะ ที่จะต้องสร้างความรู้สึก เช่นนั้นในสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีที่สุดไม่มีประมาณ แต่เป็นขั้นที่ ทราบกันโดยทั่วไปแล้ว บางครั้งถึงจะแผ่ไปเช่นนี้ ท่านก็เรียกว่า พรหมวิหารเหมือนกัน

กรุณามีลักษณะอย่างไร ?

กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์

เป็นลักษณะของจิตใจบุคคล ที่ได้พบเห็นคนหรือสัตว์ตกอยู่ในห้วงของอันตราย แล้วเกิดความหวั่นใจสงสารขึ้นมาต้องการที่จะช่วยเขาให้หลุดพ้นจากอันตราย ท่านได้กล่าวลักษณะของกรุณาจิตไว้ว่า เหมือนความรู้สึกของพ่อแม่ที่มีต่อลูกเวลาลูกป่วยอาการหนัก พ่อแม่จะเกิดความร้อนใจหวั่นวิตกต้องการที่จะให้ลูกของตนหายโรค แม้จะต้องใช้ความพยายามทรัพย์ และอื่น ๆ สักเท่าไร ก็หาคำนึงถึงไม่ จิตใจของท่านทั้งสองนั้นต้องการที่จะเห็นลูกหายจากโรคเพียงอย่างเดียวเท่านั้น นี่เป็นลักษณะพื้นฐานของกรุณาจิต จะเห็นได้ว่างานเพื่อมนุษยชาติของ

บรรดาศาสดาทั้งหลายนั้น เป็นการแสดงออกของกรุณากับเมตตาอย่างเด่นชัด แต่เนื่องจากกรุณาชัดมากกว่าเมตตา พระพุทธคุณย่อสามประการ ท่านจึงกล่าวว่า พระกรุณาคุณ ทั้ง ๆ ที่ความจริงเป็นพระพุทธคุณทั้ง ๓ แต่กรุณาปรากฏชัดมาก ด้วยการทนลำบากเสด็จไปสั่งสอนเพียงเพื่อต้องการจะให้เขาพ้นจากความทุกข์ โดยไม่คำนึงถึงความลำบากส่วนพระองค์แต่ประการใด

กรุณาพรหมวิหาร ในขั้นที่เป็นธรรมะของท่านผู้ใหญ่ คืออาการที่มีความรู้สึกห่วงใย มีความปรารถนาอย่างจริงใจ ที่จะช่วยคนที่ตนเกี่ยวข้องอยู่ ซึ่งกำลังประสบความทุกข์ให้ได้รับความสุข หรือให้พ้นจากทุกข์ที่เขากำลังประสบอยู่ หรือถ้าขยายออกไปอีก เมื่อเห็นเพื่อนบ้านหรือคนใกล้เคียง ประสบความทุกข์มีอุทกภัยเป็นต้น ก็เกิดความสงสาร คิดจะช่วยเหลือเขา โปรดเข้าใจว่า กรุณาคือความสงสารนี้ เป็นความรู้สึกที่เกิดในใจเท่านั้น เมื่อกรุณาแสดงออกมาภายนอก เช่นช่วยคนประสบภัยด้วยทรัพย์สินเป็นต้น ท่านเรียกเป็นธรรมอีกอย่างหนึ่งว่า บริจาคบ้าง ทานบ้าง การสงเคราะห์บ้าง ตามสมควรแก่กรณี

กรุณาพรหมวิหาร ในขั้นที่เป็นกรรมฐานนั้น ท่านแสดงว่า เมื่อเห็นคนหรือสัตว์ได้รับความทุกข์ยากลำบากอยู่ ให้ถือเอามนุษย์หรือสัตว์เป็นอารมณ์ แผ่กรุณาจิตไปว่า

สัตว์ผู้นี้ถึงความทุกข์ยากลำบากกายจริงหนอ
ขอให้สัตว์นี้พ้นจากความทุกข์ยากนั้นเถิด

ถ้าแผ่ความกรุณาไปโดยเจาะจงสัตว์หรือบุคคลเช่นนี้ ท่านเรียกว่า **โอทิสสผรณากรุณา** คือกรุณาที่แผ่ไปโดยเจาะจง ถ้าหากว่ามีจิตใจเข้มแข็งขึ้น คือความรู้สึกเช่นนี้มากขึ้น ท่านให้ขยายความรู้สึกเช่นนั้นออกไป ถึงสัตว์ทั้งหลายในทิศทั้งหลาย ซึ่งกำลังประสบความทุกข์อยู่โดยทำความรู้สึกให้เกิดขึ้นว่า

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นจงพ้นทุกข์เถอญ

ให้พยายามภาวนาไป ๆ ไม่หยุดเช่นนี้ จิตของผู้นั้นก็ละเสียซึ่งวิหิงสา คือความเบียดเบียนกันและกัน เมื่อวิหิงสาระงับไป นิวรณ์ คือสิ่งที่กั้นจิตคนไว้ไม่ให้บรรลุความดี ๕ ประการ คือ

ความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชอบใจ มีรูปเป็นต้น เรียกว่า **กามฉันท์**

ความเคียดแค้นชิงชัง จนถึงกับคิดเบียดเบียนคนอื่น ที่เรียกว่า **พยาบาท**

ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม หรือสะลึมสะลือ อันเรียกว่า **ถีนมิทธะ**

อาการที่จิตเกิดความฟุ้งซ่าน ซัดส่ายไปในอารมณ์ต่าง ๆ ไม่หยุดนิ่ง เรียกว่า **อุทธัจจกุกกุจจะ**

และความรู้สึกลังเลสงสัยไปหมด ไม่แน่ใจอะไรเลยสักอย่าง สงสัยจนกระทั่งศาสนาและศาสดาของตน และคุณธรรมความดีทั้งหลาย เรียกว่า **วิจิกิจฉา**

สิ่งทั้ง ๕ ประการนี้ เมื่อผู้เจริญกรุณาพรหมวิหาร จนแก่กล้าพอสมควรแล้ว ก็จะระงับได้ เมื่อนิวรณ์ระงับ จิตก็ตั้งมั่นเป็น สมาธิ

โดยเริ่มจาก**ขณิกสมาธิ** คือ *ความสงบเกิดขึ้นบางขณะ* **อุปจารสมาธิ** *อาการที่จิตเริ่มใกล้ความสงบอย่างแท้จริง* และ**อัปปนาสมาธิ** คือ *ความสงบแน่วแน่สำเร็จเป็นกุศล* ส่วนที่เรียกว่า **กามาวจรกุศล** คือ *กุศลที่เป็นไปหรืออยู่ในชั้นกามาวจร* และ**รูปาวจรกุศล** คือ *กุศลที่เป็นรูปพรหม* คือหมายความว่า คนที่เจริญกรุณาหรือเมตตา หรือจะกล่าวให้ถูกต้องแล้วเจริญพรหมวิหารทั้งสี่นั้น ถ้าตายไปในขณะที่ได้บรรลุรูปฌานสมาบัติ ก็จะไปบังเกิดในรูปพรหม ซึ่งท่านแสดงว่ามี ๑๖ ชั้นตามบุคคลาธิษฐาน และตามหลักธรรมาธิษฐาน คือการแสดงโดยยึดธรรมะเป็นหลัก ท่านหมายเอาขั้นแห่งจิตคน ที่ก้าวหน้าจากอำนาจกิเลส แบ่งออกได้เป็นขั้น ๆ ได้มากขั้นด้วยกัน

กรุณาพรหมวิหารนี้ ในขั้นที่เป็นธรรมประจำวัน หรือเป็นหลักใจของท่านผู้ใหญ่นั้น ท่านสอนไว้มุ่งหมายให้ผู้ใหญ่ มีความสนใจผู้น้อยที่อาศัยตนอยู่ หรือที่ตนอยู่ในฐานะที่จะช่วยแก้ทุกข์ให้เขาได้ แสดงความกรุณาออกมา ในเมื่อเห็นเขาตกอยู่ในความทุกข์ ความมุ่งหมายอีกประการหนึ่งก็คือ ต้องการให้คนใช้กรุณานี้เองบรรเทาความรู้สึกในทางสมน้ำหน้า เมื่อเห็นคนอื่นพลาดท่าเสียทีเพราะโดยปกติแล้ว คนเป็นจำนวนมาก มักนิยมชมชอบที่จะเห็นความพินาศหรือเดือดร้อนของคนอื่น ทั้งนี้เพราะจิตใจถูกห่อหุ้มด้วยวิหิงสาวิตก คือความนึกคิดในทางที่จะเบียดเบียน ถ้าหากว่าคนสามารถเอาความกรุณาเป็นเรือนใจได้แล้ว ความรู้สึกในทางที่จะเบียดเบียนเช่นนั้น ก็จะผ่อนคลายลงไป ผู้ใหญ่ที่มีกรุณาเป็นพื้นจิตก็จะเป็นที่สนิทเสน่หาของผู้น้อย เขาจะได้ความรักความเคารพจาก

ผู้ที่ตนกรุณาอย่างใจจริง ไม่ใช่เป็นความเคารพเพียงความนิยมเท่านั้น กรุณาในขั้นนี้ ยังจัดเป็นโอทิสสผรณากรุณา เพราะเป็นการสร้างความรู้สึกสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ในคนบางคนและบางกลุ่ม

แม้ในขั้นที่เป็นกรรมฐาน ถ้าหากว่ายังเป็นความปรารถนาที่จะเห็นคนบางกลุ่มหรือบางคนเท่านั้นพ้นจากความทุกข์ ก็ยังชื่อว่าเป็นโอทิสสผรณาอยู่นั่นเอง ต่อเมื่อความรู้สึกหวังดีเช่นนี้ ขยายไปถึงสัตว์และมนุษย์โดยไม่จำกัด จึงจัดเป็น อโนทิสสผรณากรุณา คือกรุณาที่แผ่ไปโดยไม่เจาะจง ซึ่งส่วนมากท่านสอนให้สมณะในพระพุทธศาสนา เจริญกรุณาในลักษณะนี้ ถ้าฆราวาสทำได้เช่นนั้นย่อมเป็นความดีโดยแท้ กรุณาที่แท้จริงนั้น นอกจากขจัดความคิดเบียดเบียนได้แล้ว หากเขาไม่อาจหลุดพ้นจากทุกข์ตามที่เราต้องการได้ ใจจะต้องไม่เศร้าโศก แต่จะมีความรู้สึกเป็นอุเบกขาจึงจะเป็นกรุณาที่แท้จริง

มุทิตาพรหมวิหาร คืออะไร ?

มุทิตา *ความพลอยยินดีเมื่อได้เห็นได้ยินได้ทราบ ได้รู้ว่าคนอื่นสัตว์อื่นได้ดีมีสุข*

โดยรูปศัพท์แปลความว่า ความบันเทิงใจ หรือเบิกบานใจไปตามความดีความชอบความสุขของคนอื่น โดยใจความคือการพลอยยินดีเมื่อเห็นคนอื่นเขาได้ดี มุทิตานี้เป็นคู่ปรับของอิสสาหรือความริษยา คือลักษณะของจิตที่เห็นคนอื่นได้ดีมีสุข แล้วเกิด

ความร้อนใจทนอยู่ไม่ได้ มุ่งที่จะทำลายความดีความสุขความชอบของเขา อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ หรือกิเลสที่มีกำลังมากประการหนึ่ง ท่านจึงสอนให้มีมุทิตาจิต เพื่อแก้ความรู้สึกเช่นนั้น เพราะมุทิตามีลักษณะตรงกันข้ามกับ **อิสสา** หรือริษยาดังกล่าวแล้ว

ลักษณะของมุทิตาจิตนั้น ท่านสอนให้พิจารณาถึงความรู้สึกของพ่อแม่ ที่ได้พบเห็นลูกอันเป็นที่รักของตน สามารถได้รับผลแห่งการกระทำดี มีการได้ลาภได้ยศ สรรเสริญและความสุขเป็นต้น คนที่จะรู้สึกชื่นชมยินดีในการประสบผลดีเช่นนั้นของลูก โดยไม่มีความรู้สึกอิสสาหรือริษยา ต่อลูกของตนเลยนี้หมายถึงความรู้สึกของพ่อแม่ ที่เป็นพ่อแม่ที่ดีจริง ๆ ส่วนพ่อแม่บางประเภทย่อมได้รับการยกเว้น

มุทิตา ในฐานะที่เป็นธรรมะของผู้ใหญ่นั้น คือการที่ผู้ใหญ่ปลูกความรักความหวังดีต่อผู้น้อย อันสืบเนื่องมาจากเมตตาและกรุณาแล้ว เมื่อเห็นผู้น้อยได้ดี หรือเกิดดีกว่าตนไปหากไม่สามารถทำจิตใจให้พลอยยินดีอย่างจริงใจได้แล้ว ก็ไม่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นผู้ใหญ่ได้เต็มที่ ต่อเมื่อเกิดความบันเทิงยินดีกับผู้น้อย เมื่อเขาได้ลาภยศ เป็นต้น เช่นเดียวกับตนได้เอง หรือลูกของตนได้ ไม่รู้สึกริษยาผู้น้อย อย่างนี้จึงจะชื่อว่า เป็นผู้ใหญ่ที่มีมุทิตาพรหมวิหาร

ส่วนมุทิตา ที่เป็นกรรมฐานคืองานทางใจนั้น ท่านอธิบายไว้ว่า เมื่อบุคคลได้เห็นหรือได้ยินว่าคนนั้นคนนี้ ได้รับลาภ ยศ มีความสุขความสบาย เพราะอาศัยสมบัติของตน ก็ให้ทำใจให้เกิดความชื่นชมยินดี ในสุขสมบัติของเขา แล้วแผ่มุทิตาจิตไปว่า

บุคคลผู้นี้ ดีจริง บริบูรณ์ด้วยความสุข มีสุขมาก และสมบัติมาก ขอความสงบสุขและสมบัติของเขา จงอยู่ยั่งยืนต่อไป อย่าได้เสื่อมคลาย

เมื่อหมั่นทำใจอยู่อย่างนี้เสมอ ๆ ถ้าเป็นความรู้สึกหรือแผ่ไปโดยเจาะจง ก็เป็นโอทิสสผรณามุทิตา เช่นเดียวกับที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อว่าด้วยเมตตาและกรุณา ถ้าหาก จะแผ่ไปโดยไม่เจาะจงสัตว์หรือบุคคลหนึ่งบุคคลใด ก็ให้ทำในใจว่า

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงอย่าเสื่อมไปจากสุขสมบัติที่ได้แล้วเลย หรือจะนึกว่า

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น จงยั่งยืนอยู่ในสุขสมบัติของตน ๆ เทอญ

เมื่อทำบริกรรมนึกอยู่อย่างนี้ร่ำไป ก็จะบรรเทาความรู้สึกไม่ยินดี ในเมื่อทราบว่าสัตว์ทั้งหลายได้ดีมีความสุข และผลสุดท้ายก็จะประสบผลทางใจดังได้กล่าวแล้ว

เรื่องของมุทิตา จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า

๑. **ต้องเป็นความรู้สึก ที่พลอยยินดีบันเทิงใจ** เมื่อเห็นหรือได้ยินว่าคนบางคนได้รับความสุข เพราะได้ลาภ ยศ สรรเสริญและสุขกายสุขใจ ก็พลอยยินดีกับเขาด้วย เช่นเดียวกับการแสดงความยินดีหรืออวยพร เมื่อใครได้รับยศหรือตำแหน่งนั้นเอง แต่มีข้อแม้ว่าจะต้องทำด้วยความจริงใจ ไม่ใช่เป็นการแสดงความยินดีตามธรรมเนียมหรือความนิยมของสังคม ทั้ง ๆ ที่ความรู้สึกจริงใจ

ของตนนั้น หาชอบที่จะให้เขาได้ดีไม่ ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ไม่ถือว่าเป็นมุทิตา แต่เป็นลักษณะของปากปราศรัยแต่ใจเชือดคอ

๒. จะต้องเป็นการขจัดความริษยา หรือความอิสสาออกจากจิตใจของตนได้ อย่างน้อยที่สุดก็ต้องไม่ริษยาเป็นราย ๆ ไป จนถึงกับอาจจะทำใจให้ยินดี ไม่ว่าใครที่ไหนจะได้ดีก็ตาม

๓. จะต้องไม่แสดงความยินดีจนออกมามากเกินไป เพราะจะกลายเป็นทำความวุ่นวาย และเข้าไปยุ่งเกี่ยวในเรื่องคนอื่นจนน่าเกลียด หรือแสดงมุทิตาต่อท่านที่เป็นใหญ่กว่า จนเข้าเขตประจบสอพลอ อันเป็นเหตุให้คนบางคนไม่ชอบใจ ในการแสดงออกเช่นนั้น

๔. จะต้องไม่ขอมีส่วนแบ่งจากลาภ ยศ สรรเสริญ ที่คนซึ่งเราแสดงมุทิตาได้รับ

อุเบกขาพรหมวิหารมีอาการอย่างไร ?

อุเบกขา ความวางเฉย ทำใจเป็นกลาง ไม่แสดงความยินดียินร้าย ในความวิบัติของคนอื่น

อุเบกขาพรหมวิหาร ท่านแสดงว่าเป็นอาการของใจ ที่เป็นกลาง ๆ ไม่ยินดีไม่เสียใจในเมื่อเห็นคนอื่นประสบความวิบัติ เพราะมาพิจารณาเห็นตามหลักกรรมว่า

คนทุกคนล้วนมีกรรมเป็นของของตน ต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว เขาจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ท่านแสดงลักษณะของจิตที่ประกอบด้วยอุเบกขาไว้ว่า เหมือนมารดาบิดา ที่ได้เห็นลูกของตนตั้งตนได้เป็นหลักฐานแล้ว สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปกติสุข ทั้งตนเองก็ได้ใช้เมตตาเป็นต้น มาในวาระต่าง ๆ ต่อบุตรธิดาเหล่านั้น บัดนี้เขาไม่ได้มีอะไรที่น่าเป็นห่วง ก็ทำจิตใจให้เฉยไว้ ไม่อาทรร้อนใจถึงเขามากนัก เพราะไม่มีอะไรที่ตนจะต้องช่วยเหลือ แต่อุเบกขาในลักษณะนี้ เป็นท่านองของการเตรียมพร้อมที่จะแสดงเมตตาเป็นต้นแก่บุตรธิดานั้น ในเมื่อเกิดเหตุสมควรแก่การแสดงเมตตาเป็นต้นออกมา อุปมาอีกอย่างหนึ่ง เหมือนพ่อแม่ที่หัดให้ลูกเดินจนแน่ใจว่าเดินได้แล้ว ก็มองดูลูกเดินด้วยใจที่เป็นกลาง ไม่กลัวลูกจะหกล้ม แต่ในขณะที่มองด้วยความวางเฉยนั้น ถ้าเกิดเหตุที่เป็นอันตรายแก่ลูก ก็พร้อมอยู่เสมอที่จะช่วยเหลือ ไม่ให้เป็นอันตราย

อุเบกขาพรหมวิหาร ในขั้นที่เป็นหลักใจของท่านผู้ใหญ่นั้น เป็นลักษณะแห่งปัญญา คือการรู้ว่าอะไรควรอะไรไม่ควร คือเมื่อคนอื่นเขาประสบเหตุอย่างหนึ่ง ที่เราไม่อาจจะใช้เมตตา กรุณา มุทิตาได้ เพราะถ้าหากใช้ออกไป ก็จะกลายเป็นการทำผิดธรรมะหรือหลักยุติธรรม เช่นตัวอย่าง เรามีลูกที่เรารักมาก แต่พอดีแกไปฆ่าคนตายเข้า ถูกศาลตัดสินประหารชีวิต ในกรณีเช่นนี้เรา

จะใช้เมตตา หรือก็ไม่ได้ เพราะจะสุขได้อย่างไรกัน ในเมื่อลูกกำลังจะถูกฆ่า

จะใช้กรุณา คือต้องการที่จะช่วยเขาให้พ้นจากถูกประหารหรือ ? ก็ไม่ได้อีก เพราะจะเป็นการละเมิดต่อกฎหมาย และขบวนการยุติธรรมของโลก

จะแสดงมุทิตาหรือ ? ยิ่งไม่ได้ใหญ่ เพราะมุทิตานั้น ท่านให้ใช้ในกรณีของการที่คนอื่นได้ดีเท่านั้น

เห็นคนอื่นเขาเดือดร้อน ไปแสดงมุทิตาเข้า ก็จะกลายเป็นการเยาะเย้ย หรือประชดประชันเขาไปเลย เมื่อไม่อยู่ในวิสัยที่เราจะช่วยหรือทำอย่างอื่นได้ ท่านให้ใช้อุเบกขา คือการอาศัยหลักกรรมดังที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นหลักพิจารณา โดยให้เข้าใจว่า **ใครทำดีก็ได้ดีไป ใครทำชั่วก็ได้ชั่วไป** อันเป็นวิสัยแห่งกรรมไม่ไปเกี่ยวข้องพัวพัน ในเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่ตนไม่อาจจะทำอะไรได้นอกจากจะทำใจเป็นกลาง โดยยึดหลักกรรมเป็นแนวพิจารณาก็อาจจะช่วยให้ใจสงบได้ และจะไม่เป็นการเสียผู้ใหญ่ การที่ใครก็ตามใช้อำนาจหรืออิทธิพลช่วยคนผิดให้กลายเป็นคนถูก ทั้ง ๆ ที่ตนรู้อยู่ ย่อมได้ชื่อว่าขาดธรรมะของผู้ใหญ่คืออุเบกขานี้

ส่วนอุเบกขาพรหมวิหาร ในขั้นที่เป็นกรรมฐานนั้น ท่านแสดงวิธีเจริญไว้ว่า บุคคลผู้ต้องการจะเจริญอุเบกขาพรหมวิหาร พึงแผ่อุเบกขาไปในบุคคลบางคน จนถึงกับคนหาประมาณไม่ได้ว่า อย่าให้เกิดความดีใจหรือเสียใจ เมื่อทราบว่าใครก็ตามประสบความวิบัติอันไม่อยู่ในวิสัยที่ตนจะใช้ธรรมะอีกสามประการข้างต้นได้ โดยให้นึกว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นมีกรรมเป็นของของตน และจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมที่ได้ทำไว้ เขาเป็นอยู่เช่นไรก็จงเป็นอยู่เช่นนั้นเถิด เมื่อภาวนาบริกรรมอยู่อย่างนี้เรื่อย ๆ ไป จิตใจก็จะบรรเทาราคะ คือความพอใจยินดี และปฏิฆะความชิงชัง ในเมื่อเห็นคนอื่นได้ทุกข์

หรือสุข เนื่องจากอุเบกขานี้มีอานุภาพมาก จึงสามารถทำผู้เจริญให้บรรลุถึงฌานที่ ๔ อันเป็นฌานข้อสุดท้ายในรูปฌานสี่ประการ

เนื่องจากอุเบกขา ท่านกล่าวไว้หลายระดับ ในแต่ละแห่งย่อมมีความประณีตขึ้นไปตามลำดับ ส่วนที่เป็น พรหมวิหาร และอัปปมัญญา มีลักษณะดังกล่าวมาแล้ว

พรหมวิหารธรรมทั้งสี่ประการนี้ เป็นธรรมะหรือหลักใจของท่านผู้ใหญ่ หรือเป็นพรหมธรรมดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น แต่เมื่อมาถึงขั้นใช้การแล้ว ย่อมมีขอบเขตอยู่เหมือนกับ บุคคลไม่อาจจะใช้พรหมวิหารได้ไปทุกกรณี เพราะธรรมนั้นมีขอบเขตอยู่ ถ้าเลยขอบเขตไปก็จะกลายเป็นกิเลส แม้ในพรหมวิหารธรรมนี้ก็เหมือนกัน ท่านสอนให้ใช้พรหมวิหารได้ ในขอบข่ายของเมตตาเป็นต้น จะต้องไม่แสดงเมตตากรุณา จนเข้าไปในข่ายของอคติ ๔ ประการ คือ

ฉันทาคติ ความลำเอียงเพราะรักใคร่ชอบพอกันมาก่อน หรือชอบพอกันในปัจจุบัน

โทสาคติ ความลำเอียงเพราะไม่ชอบหน้ากันอยู่ หรือมีเวรมีภัยอะไรกันมา

โมหาคติ ความลำเอียงเพราะเขลา คือไม่รู้อะไรผิดอะไรถูกควรไม่ควร

ภยาคติ ความลำเอียงเพราะกลัวอำนาจมืดหรืออิทธิพลต่าง ๆ ของคนอื่น

สรุปว่า **พรหมวิหาร** ที่เราจะใช้ในบุคคลมีบุตรธิดาเป็นต้นนั้น จะต้องไม่กลายเป็นอคติ คือความลำเอียงหรืออยุติธรรมไป เช่น

เมตตา ปรารถนาจะให้เป็นสุข ไม่ต้องการให้มีเวรเบียดเบียนกัน แต่ถ้าแสดงเมตตาต่อลูกจนลูกทำผิดก็ไม่ยอมลงโทษ หรือว่ากล่าวตักเตือน ก็กลายเป็นฉันทาคติไป และอาจจะทำให้เสียธรรมะอย่างอื่นอีกมาก

ส่วน **กรุณา** เล่า ก็ต้องเป็นความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์นั้น ก็ต้องดูเหมือนกันว่าความทุกข์อย่างไร ควรกรุณาและไม่ควรกรุณา เช่นการช่วยคนทำผิดให้กลายเป็นคนถูก หรือช่วยป้องกันลูกเมื่อทำผิดเป็นต้น อย่างนี้ก็เลยเขตกรุณาไป หากกลายเป็นอคติทั้ง ๔ ประการ

ส่วน **มุทิตา** คือความพลอยยินดีเมื่อคนอื่นได้ดีเล่า ก็ต้องอยู่ในสถานประมาณเช่นกัน ถ้าคนไหนชอบกันมาก็ยินดีมาก ถ้าไม่ชอบกันก็ไม่ยินดี หรือถ้าใครมีอิทธิพลมาก ก็ยินดีมากหน่อยเป็นต้น อย่างนี้ก็เข้าในข่ายของอคติเช่นกัน

อุเบกขาพรหมวิหาร เป็นคู่ปรับโดยตรงของอคติ เมื่อเราเห็นว่า ไม่อยู่ในวิสัยที่ตนจะทำอะไรได้ ถ้าทำลงไปก็จะกลายเป็นอคติ หรือดูหมิ่นขบวนการยุติธรรม ยิ่งจำเป็นต้องใช้อุเบกขา เพราะถ้าอุเบกขาไม่ได้ในบางเรื่อง ความปกติสุขและความถูกต้องทั้งหลายก็จะเสียไปทันที ทุกคนจะแสดงอารมณ์ที่เป็นอคติออกมา ผลสุดท้ายความเลวร้ายต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้นอย่างไม่น่าเชื่อ ประโยชน์ที่จะได้จาก

ศาสนาก็ไม่มีเหมือนคนตกอยู่ในภาวะขาดศาสนา ต่อแต่นั้นก็จะเข้าทำนองท่านว่าไว้ในเรื่องพระอภัยมณีตอนหนึ่งว่า

ประการหนึ่งซึ่งขาดพระศาสนา
ทั้งโลกาเกิดทุกข์ถึงยุคเข็ญ
ซึ่งจะกลับดับร้อนให้ผ่อนเย็น
ก็ต้องเป็นไมตรีปรานีกัน

มีข้อที่น่าสังเกตอยู่ประการหนึ่ง คือพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ นี้ เมตตาปรากฏว่าแสดงไว้มากกว่าเรื่องอื่น และเมตตานั้นเมื่อกล่าวถึง ก็แสดงว่าพูดถึงกรุณาไปด้วยในตัว เหมือนพูดถึงสติก็แสดงว่าท่านหมายถึงสัมปชัญญะด้วย และเมตตานั้นเรามักจะใช้เป็นไมตรี ส่วนกรุณาเราจะพูดถึงเมื่อแสดงออกมาในรูปของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หรือโอบอ้อมอารี ส่วนมุทิตากลับใช้กันในรูปเดิมแต่เปลี่ยนเป็นมุทิตาจิต อุเบกขาออกจะมีคนเข้าใจกันน้อยมากเลยมักใช้กันผิด ๆ กลายเป็นการแสดงความใจแคบหรือเห็นแก่ตัวไป อุเบกขานั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ในวิสัยที่จะช่วยได้จริง ๆ คือจะใช้ธรรมะสามข้อข้างต้นไม่ได้ ถ้าขืนใช้ไปผิดธรรมะดังกล่าวไม่ใช่เฉย ๆ แบบฟ้าผ่าก็ไม่สนใจ หรือเป็นลักษณะของคนใจแคบพอจะช่วยได้ก็ไม่ช่วย อย่างนี้ไม่เป็นธรรมะเลย ดังนั้นการเข้าใจลักษณะจุดหมายและขอบข่ายของธรรมะ จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง

พรหมวิหารทั้ง ๔ ประการนี้ ในคัมภีร์พระอภิธรรมท่านเรียกว่า **อัปปมัญญา** เป็นการสร้างความรู้สึกที่กอปรด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หาที่สุดมิได้ ที่เรานำมาสวดแผ่เมตตาเป็นต้นแก่สัตว์ที่มีขันธ์ ๕ มีขันธ์ ๑ มีขันธ์ ๔ ที่ท่องเที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่ และคำที่ท่านใช้เรียกนั้น นอกจากจะเรียกว่า *เมตตาอัปปมัญญา กรุณาอัปปมัญญา มุทิตาอัปปมัญญา* และ *อุเบกขาอัปปมัญญา* ที่แปลว่าเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาในสัตว์ไม่มีที่สุดไม่มีประมาณแล้ว ท่านยังใช้คำว่า เจโตวิมุตติไว้ข้างหลังคำเหล่านั้นด้วย อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า การเจริญเมตตาเป็นต้นนั้น ผู้มีธรรมเหล่านั้นจะต้องสามารถพิสูจน์ทดสอบ ตรวจดูด้วยจิตของตนว่า ภายในจิตของตนนั้นมีคุณธรรมเหล่านั้นจริงหรือไม่

เมตตาเจโตวิมุตติ จิตหลุดพ้นด้วยอำนาจของเมตตาเป็นอย่างไร ?

เมื่อกล่าวโดยสภาพของจิต ท่านบอกว่า ***การรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ความรักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติอันใดนี้เรียกว่าเมตตา***

แสดงว่าคนที่มีเมตตาจริง ๆ จะต้องมีความรู้สึกต่อสรรพสัตว์ดังกล่าว ทั้งนี้หมายความว่าท่านต้องสามารถขจัดความพยาบาทในคนสัตว์ ความรักในทางเพศ ความกำหนัดในทางเพศหรือแม้ความรักในฐานะเป็นครอบครัวออกไปได้ จึงจะชื่อว่าเป็นจิตที่หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสด้วยเมตตาจริง ๆ

กรุณาเจโตวิมุตติ เป็นอย่างไร ?

การสงสาร กิริยาที่สงสาร ความสงสารในสรรพสัตว์ กรุณาเจโตวิมุตติ อันใด นี้เรียกว่ากรุณาเจโตวิมุตติ คือจิตหลุดพ้นจากความคิดเบียดเบียนด้วยกรุณา

ในขณะเดียวกัน กรุณานั้นมีอาการที่ใกล้ชิดกันกับความโศก เช่นเราสงสาร คนใดคนหนึ่ง ต้องการจะช่วยเขาให้หลุดพ้นจากความทุกข์ แต่ไม่อาจ ทำได้หรือไม่อาจเป็นไปตามที่เราต้องการจึงเกิดความโศกเศร้า เสียใจ เมื่อใครมาถามว่า ร้องไห้ทำไมกลับตอบว่าสงสารคนนั้นคนนี้ การทำเช่นนั้นไม่จัดเป็นกรุณาแต่เป็นความโศกในแง่ของกลุ่มธรรม แล้ว ความกรุณาเป็นมรรคสัจแต่ความโศกเป็นทุกขสัจ

ดังนั้น กรุณาที่ถูกต้องจริงเมื่อคนที่เราสงสาร ไม่อาจหลุดพ้นจากทุกข์ ตามที่เราต้องการให้เขาหลุดพ้นได้ ท่านสอนให้ทำจิตให้ประกอบด้วยอุเบกขา คือวางใจเป็นกลางไม่ดีใจไม่เสียใจ

มุทิตาเจโตวิมุตติ ความพลอยยินดีในความเจริญก้าวหน้าของคนอื่นเป็นอย่างไร ?

การพลอยยินดี กิริยาที่ยินดี ความพลอยยินดีในสัตว์ทั้งหลาย มุทิตาเจโตวิมุตติ อันใด นี้เรียกว่า ***มุทิตา***

จิตที่ประกอบด้วยมุทิตา ที่เรียกเต็มที่ว่ามุทิตาเจโตวิมุตติ คือจิตหลุดพ้นจากกิเลส ด้วยอำนาจของมุทิตานั้น หมายความว่า ในขณะนั้น จิตของเขาจะต้องไม่มีริษยา หรืออิสสา ซึ่งเป็นความรู้สึกไม่พอใจในการที่คนอื่นได้สิ่งที่ดีงาม

ถ้าถามว่าทำไมคนบางพวกจึงมีความคิดเช่นนั้น

ตอบว่า เพราะภายในใจเขามากด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ในกรณีของความริษยา ในความดีงาม ความเจริญก้าวหน้าของคนอื่น แสดงว่าเขาอยากได้ลาภ ยศ สรรเสริญ ความสุขที่คน สัตว์เหล่านั้นได้เสียเอง เมื่อไม่ได้เขาจึงโกรธคน สัตว์ที่ได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุขนั้น กลายเป็นอาการของกิเลสผสมระหว่างโลภ กับโกรธ ท่านเรียกว่า ริษยาหรืออิสสาในภาษาบาลีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า

ความริษยา ทำโลกให้พินาศ

แต่การที่จิตหลุดพ้นจากความริษยานั้น บางครั้งหาได้หมายความว่าจิตมีมุทิตาที่แท้จริงไม่ เพราะบางครั้งเขาอาจต้องการขอมีส่วนร่วม ส่วนแบ่ง กับคนที่ได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็ได้ เช่น เพื่อนแต่งงานต้องการให้เขาเลี้ยง มีของชำร่วยให้แก่ตน หากไม่เป็นเช่นนั้นจะเกิดความโกรธ ถ้ามีความคิดเช่นนั้นแสดงว่าไม่ใช่มุทิตาจริง แต่เป็นความโลภในผลประโยชน์ของคนอื่น ที่ท่านใช้คำว่า **อุนนยะ** คือต้องการมีส่วนแบ่งในผลประโยชน์ของคนอื่น แม้ตนเองจะไม่มีสิทธิ์ก็ตาม พึงสังเกตว่าถ้าเป็นความรู้สึกประเภท อุนนยะ หากได้ส่วนแบ่งตามที่ต้องการจะดีใจ และอยากได้เพิ่มขึ้น หากไม่ได้จะเกิดโทสะ โกรธ ไม่พอใจ ต่อคนที่ได้รับลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ที่ตนมาแสดงมุทิตาจิตนั้นเอง

ในกรณีที่เราแสดงมุทิตาไปแล้ว แต่ปรากฏว่าเขาเกิดเสื่อมจากลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ใจจะเปลี่ยนเป็นกรุณา แต่ถ้าไม่อาจทำได้ใจจะกลายเป็นอุเบกขา ไม่ให้ความดีใจเสียใจครอบงำใจตนได้

อุเบกขาเจโตวิมุตติ จิตหลุดพ้นด้วยความวางเฉยเป็นอย่างไร ?

การวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความวางเฉยในสัตว์ทั้งหลาย อุเบกขาเจโตวิมุตติ อันใด นี้เรียกว่า อุเบกขา ความวางเฉย

จิตที่มีอุเบกขา หลุดพ้นจากกิเลสประเภทใด ข้าศึกตรงกันโดยตรงของอุเบกขาคือ อคติ ๔ ประการดังกล่าว แต่ข้าศึกที่ใกล้ชิดคือความรู้สึกยินดีและยินร้าย อุเบกขาท่านใช้ในกรณีที่ไม่อาจใช้ธรรมอีก ๓ ประการแรกได้ หรือไม่จำเป็นต้องใช้ เช่นคนที่อยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตนแล้ว หรือคนที่ทำความผิดจนถูกศาลตัดสินลงโทษดังกล่าว ทั้ง ๓ ฝ่ายนั้นเราไม่จำเป็นต้องใช้และไม่อาจใช้เมตตา กรุณา มุทิตาได้ทรงสอนให้ทำใจเป็นกลาง โดยตระหนักในกฎแห่งกรรม ตามที่สวดกันว่า

สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม เขาจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ดังนั้น จะพบว่า พรหมวิหารทั้ง ๔ ประการนั้น ๓ ประการแรกสามารถแสดงออกมาได้ทางกาย วาจา ใจ อย่างที่ท่านใช้คำว่า *เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม*

เมตตา มีคนสัตว์ทั่วไปเป็นอารมณ์ คือให้สร้างความรู้ สึกทำพูด ด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลังในสรรพสัตว์

กรุณา มีคนสัตว์ที่กำลังประสบความทุกข์เป็นอารมณ์ คือใช้ในกรณีที่คนสัตว์เหล่านั้นมีทุกข์เท่านั้น ไม่ใช่คนเดินไปตามปกติแล้วเราวิ่งไปประคองเขาคล้ายเขาเป็นคนป่วย คนแก่ อย่างนี้ไม่ถูกต้อง

มุทิตา ใช้ในกรณีที่คนสัตว์ได้ดีมีความสุขด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้นเท่านั้น จะไปแสดงกับคนที่ประสบความทุกข์ไม่ได้

เมตตา จึงถือว่าเป็นฐานสำคัญ ที่จะช่วยให้เกิดกรุณา มุทิตา อุเบกขาได้ตามสมควรแก่กรณีของบุคคลดังกล่าว แต่ในกรณีที่ไม่อาจใช้ธรรมได้อีก ๓ ประการได้ ต้องทำใจเป็นอุเบกขาให้ได้ ไม่อย่างนั้นจะประสบความทุกข์ เพราะการปฏิบัติธรรมจะต้องมีผลเป็นความสุขเสมอไปในตอนสุดท้าย

ดังนั้น ท่านจึงถือว่าพรหมวิหารเป็นเรือนใจของผู้ใฝ่ความสุข ธรรมทั้ง ๔ ประการจึงมีลักษณะเหมือนเรือนที่อยู่อาศัย ซึ่งคนจะต้องใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องแก่ภารกิจนั้น ๆ คือ

เมตตา เหมือนบ้านทั้งหลังและบริเวณ ที่จะต้องดูแลเอาใจใส่อยู่เสมอ

กรุณา เหมือนห้องน้ำ และห้องอาหาร ซึ่งจำเป็นต้องใช้เมื่อเกิดทุกข์ เพราะปวดอุจจาระ ปัสสาวะ ร้อน หนาว หิวกระหายเสียดแทง

มุทิตา เหมือนห้องรับแขก ใช้เป็นที่สนทนา ต้อนรับแขกพักผ่อน

อุเบกขา เหมือนห้องนอน เมื่อตรวจดูประตูหน้าต่าง ปิดเรียบร้อยแล้ว อาบน้ำ รับประทานอาหารเสร็จแล้ว แขกกลับแล้ว

ถึงคราวที่จะต้องนอน ทุกคนก็แยกย้ายกันเข้านอน การปฏิบัติตนเช่นนี้จึงจะได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงจากบ้าน การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม ก็ย่อมอำนวยผลให้เป็นความสุข แก่คนที่มีพรหมวิหาร ๔ คือ

เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาที่จะเห็นคนอื่น สัตว์อื่นเป็นสุข

กรุณา ความสงสารต้องการจะช่วยคนอื่น สัตว์อื่น ให้หลุดพ้นจากความทุกข์

มุทิตา ความพลอยชื่นชมยินดี เมื่อเห็นคนอื่นเขาได้ดี

อุเบกขา ความวางเฉยไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เมื่อคนอื่นประสบความพิบัติ

จะสามารถสัมผัสความสุขจากธรรมปฏิบัติในทุกระดับ จนถึงมรรคผลนิพพานเป็นที่สุด เพราะในภาคปฏิบัติแล้วจะพบว่า ด้วยหลักธรรมคือเมตตาเพียงข้อเดียว สามารถลด ละได้ทั้งโลภ โกรธ หลง พึงดูตัวอย่างเช่น

เรามีความเมตตาต่อนาย ก ตราบเท่าที่เรายังเมตตาเขาอยู่ นอกจากเราจะเกิดกรุณา มุทิตา อุเบกขา ต่อนาย ก ตามสมควรแก่กรณีดังกล่าวแล้ว เราสามารถอดทนให้อภัยต่อนาย ก สามารถเสียสละสงเคราะห์ช่วยเหลือนาย ก ไม่โกรธ ไม่มีความคิดเบียดเบียน ริษยานาย ก ได้เป็นต้น

ในพระคัมภีร์วิภังค์ ท่านจึงอธิบายสภาพจิตของคนที่มีพรหมวิหารธรรมว่า

จิตใดไพบูลย์ จิตนั้นกว้างขวาง จิตใดกว้างขวาง จิตนั้นหาประมาณไม่ได้ จิตใดหาประมาณมิได้ จิตนั้นไม่มีเวร จิตใดไม่มีเวร จิตนั้นไม่พยาบาท

ดังนั้น เมตตาที่บุคคลอบรมกระทำให้มากแล้ว จึงมีผลมีอานิสงส์มาก ท่านจึงสรุปความดีงามของเมตตาไว้ว่า

โลโก ปตฺถมฺภิกา เมตตา *เมตตาเป็นธรรมค้ำจุนโลก*

จิตที่หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสด้วยความเมตตาเป็นต้นที่เกิดขึ้นแม้เพียงชั่วขณะเดียวก็เป็นธรรมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จะป่วยกล่าวไปใยถึงคนที่มีเมตตาเป็นฐานจิต มีพรหมวิหารธรรมเป็นเรือนใจว่า ท่านเหล่านั้นจะมีความสุข ความสงบ ความเยือกเย็นอย่างไร คนที่ใกล้ชิดกับท่านจะได้รับความสุขความสงบใจอย่างไร เป็นผลที่ใจของคนมีธรรม ใกล้ชิดกับคนมีธรรมเท่านั้นจะให้คำตอบได้ เพราะผลแห่งพระธรรมนั้นเป็น

สนฺทิฏฺฐิโก *บุคคลจะพึงเห็นได้ รู้ได้ สัมผัสได้ด้วยตนเอง*

ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ *เป็นผลที่วิญญูชนเท่านั้นจะรู้ได้เฉพาะตน*

อุ่นใจเมื่อภัยมา

เมื่อพูดถึงคำว่า **ภัย** ในปัจจุบันนี้จะพบว่ามีภัยอันตรายเกิดขึ้นในลักษณะต่าง ๆ มาก บางครั้งก็มีการสูญเสียทางด้านทรัพย์สิน ชีวิต มีการพลัดพรากจากญาติพี่น้อง เป็นต้น ภัยจึงเป็นสิ่งที่น่ากลัวสำหรับทุกชีวิต แต่ถึงแม้ว่าคนเราจะกลัวภัยกันอย่างไรก็ตาม ภัยบางอย่างอยู่ในแวดวงของชีวิตเรา เราไม่อาจที่จะหลีกหนีภัยเหล่านั้นได้ จะทำได้ก็เพียงพยายามปรับจิตใจของตนให้เกิดสภาพ ยอมรับถึงกฎแห่งความจริงที่ตนจะต้องประสบกับภัยเหล่านั้น

ภัยที่เกิดขึ้นประจำในชีวิตของคนนั้นท่านได้แสดงเอาไว้หลายประเภท เช่น

ประเภทที่หนึ่ง เป็นภัยใหญ่ ซึ่งทุกชีวิตต้องประสบ คือ

๑. ชาติภัย ได้แก่ภัยคือความเกิด ความเกิดในที่นี้หมายถึงการที่บุคคลได้อุบัติบังเกิดขึ้นมา มีชีวิต มีร่างกาย การบังเกิดของสิ่งมีชีวิตนั้น อาจจะบังเกิดมาด้วยกำเนิดอย่างไรก็ได้ในกำเนิดทั้ง ๔ ประการคือ

ชลาพุชะ การบังเกิดในครรภ์ของมารดา คือคลอดจากครรภ์ของมารดาเป็นตัวตน เช่นคนและสัตว์บางชนิด

อัณฑชะ เกิดขึ้นมาจากไข่ เช่นเป็นไก่เป็นต้น

สังเสทชะ เกิดมาในสิ่งสกปรก เช่นเชื้อโรคและเชื้อไวรัสต่างๆ เป็นต้น

โอปปาติกะ เกิดขึ้นมาโดยผุดขึ้นมาและเมื่อเกิดมาแล้ว ก็ไม่ต้องผ่านความเป็นเด็ก แต่จะโตขึ้นเป็นวิญญูชน คือเป็นผู้ใหญ่เลย กำเนิดเหล่านี้เป็นกำเนิดที่ออกจะเร้นลับ มหัศจรรย์พอสมควร เพราะว่าคนจะเห็นกำเนิดเหล่านี้ได้ ก็จะต้อง อาศัยความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติทางจิตในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า **ญาณ** บ้าง **อภิญญา** บ้าง ถึงแม้จะเป็นเรื่องที่เร้นลับอย่างนี้ แต่ท่านก็ได้แสดงเอาไว้ว่า ได้แก่อบาย คือกำเนิดที่หาความเจริญไม่ได้ ๔ ประเภท คือ

๑. นิรยะ สัตว์นรก

๒. ดิรัจฉานโยนิ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน

๓. ปิตติวิสยะ วิสัยแห่งเปรต

๔. อสุรกายะ พวกอสุรกาย

จะพบว่า ในอบายทั้ง ๔ ประการนั้น เราได้เห็นประจักษ์ชัดว่า ชีวิตของสัตว์ดิรัจฉานที่ดำรงอยู่ในโลกนั้น ประกอบด้วยภัยนานาประการ เป็นเรื่องของสัตว์เล็กกินสัตว์ใหญ่ สัตว์เหล่านั้นกว่าจะเอาตัวรอดไปได้ ในแต่ละวัน ๆ ช่างเป็นเรื่องที่ยากเย็นเหลือเกิน จนสัตว์บางชนิดต้องสูญพันธุ์ไปจากโลก เนื่องจากไม่อาจจะดำรงชีวิตในท่ามกลางความวิปริตของภัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวด้วยธรรมชาติได้ ในเมื่ออบายทั้ง ๔ นั้น เราได้เห็นประจักษ์ชัด คือสัตว์ดิรัจฉานอีก ๓ ประเภท เป็นวิสัยของญาณหรือปัญญาที่ผ่านการประพฤติปฏิบัติตามหลักที่ท่านแสดงเอาไว้ จึงต้องยอมเชื่อในส่วนนี้ นอกจากนั้น ท่านยังได้แสดงถึงกำเนิดที่เป็นโอปปาติกะกำเนิดว่า ได้แก่ เทวดา

พรหมต่าง ๆเรื่องเทวดา และพรหมนั้น มีเรื่องราววิจิตรพิสดารมาก แต่สรุปแล้วว่าเป็นโอปปาติกะกำเนิด คือการเกิดขึ้นมาโดยผุดขึ้นมาเองแล้วโตเป็นวิญญูชน เมื่อตายไปท่านแสดงว่าไม่ได้ทอดทิ้งร่างกายเอาไว้ให้เป็นภาระแก่คนข้างหลัง เป็นการอันตรธานไปหมดทั้งรูปร่างกายด้วย เพราะเป็นทิพยภาวะ คือมีร่างกายเป็นทิพย์ คนในปัจจุบันนี้ ส่วนมากมักจะปฏิเสธกำเนิดเหล่านี้ โดยอ้างว่าตนไม่เห็น

อันที่จริงใครก็ตาม จะปฏิเสธสิ่งที่ตนไม่เห็นว่าไม่มีนั้น เป็นการพูดโดยการขาดความรับผิดชอบเป็นอย่างยิ่ง เพราะมีสิ่งเป็นอันมากที่เราไม่เห็น แต่เราก็ต้องเชื่อ แหล่งแห่งความรู้นั้น มีน้อยที่เราได้เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู และก็มีเป็นจำนวนมาก ที่เรารู้ด้วยการศึกษาจากตำรับตำรา จากการอนุมานเอา เช่นความมีของปู่ทวด แต่เราก็อนุมานเอาได้ว่า พ่อของเรานั้นต้องมีพ่อ ปู่ของเรานั้นจะต้อง

มีพ่อ และพ่อของเรานั้นต้องมีปู่ เพราะฉะนั้น พ่อของปู่ก็คือปู่ทวดนั่นเอง ปู่ทวดนั้นต้องมีแน่นอน แต่ที่เราไม่เห็นนั้น เพราะท่านได้ตายไปก่อนที่เราเกิด มิได้หมายความว่าท่านไม่ได้มีอยู่อย่างแท้จริง นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า การปฏิเสธบางเรื่องบางอย่างของคนบางคนในปัจจุบันนั้น เป็นการมองข้ามความเป็นจริงของแหล่งความรู้ ที่เรายอมรับนับถือในปัจจุบันนี้ ว่ามีเรื่องเป็นจำนวนมากที่เราไม่เห็นแต่เราก็เชื่อ

ความเกิดเป็นภัยอย่างไร

ท่านแสดงภัยที่เกิดขึ้นจากการเกิดนั้นไว้นานาประการ ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ถ้าพูดกันตามหลักชีววิทยา ความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้น ในขณะที่อยู่ในครรภ์มารดา ในขณะที่คลอดออกมาจากครรภ์มารดานั้น มีมากมายสุดที่จะพรรณนาได้ และในเรื่องของการเกิดนั้นเองคนจะต้องผจญต่อสู้กับอุปสรรคด้วยประการต่าง ๆ กว่าจะออกมาจากครรภ์ของมารดาได้ และมีชีวิตเป็นจำนวนมากที่ไม่อาจเกิดได้ ต้องสิ้นชีวิตไปเสียก่อน ดังนั้น ท่านจึงถือว่าความเกิดเป็นภัยอย่างหนึ่ง

๒. ชราภัย ภัย คือความชราปรากฏเกิดขึ้นในร่างกายกาลเวลาที่ผ่านมาในชีวิตของคนนั้น ได้นำเอาความแก่ความชราให้ปรากฏเกิดขึ้นแก่ร่างกายของบุคคลตลอดเวลา แต่ความแก่นั้นท่านแบ่งออกเป็น ๒ ช่วง

ช่วงแรก ท่านเรียกว่า **แก่ปิด** คือจากวัยที่เป็นเด็ก เมื่อคลอดออกมาจากครรภ์ของมารดา ในขณะนั้น ความแก่ก็เริ่มปรากฏแล้ว แต่ความแก่ในลักษณะนี้ คนนิยมยินดีกันรอคอยต้อนรับความเจริญวัยของตน เราเรียกความแก่ในช่วงนี้ว่า เป็นความเจริญวัย แต่เมื่อเลยวัยกลางคนไปแล้ว ความแก่ก็ปรากฏชัดเจนขึ้นมาจริง ๆ ในช่วงนี้ท่านเรียกว่า **แก่เปิด** ไม่อาจปกปิดความแก่เอาไว้ได้ อาการของความแก่ที่ปรากฏออกมาชัดเจน เช่นผมหงอก ฟันหัก หนังเหี่ยว ร่างกายไม่ค่อยมีกำลัง รู้สึกปวดเมื่อยไป แรงไม่ค่อยมี เป็นต้น

ความแก่ จึงชื่อว่าเป็นภัยที่นำชีวิตของคนเราให้เข้าใกล้ความตายไปทุกขณะ

๓. มรณภัย ภัยคือความตายซึ่งจะต้องเกิดขึ้นแก่คนทุกคน เพราะทุกชีวิตที่เกิดมา ล้วนจบสิ้นลงด้วยความตาย จากช่วงความเกิดถึงความตาย ต้องประสบภัยนานาประการที่เกี่ยวกับความมีชีวิต เช่นภัยจากธรรมชาติ ภัยจากอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นห้อมล้อมอยู่ ความตายนั้นบุคคลก็ไม่อาจกำหนดได้ว่า เมื่อไรความตายจะมาถึงตน บางครั้งคนกำลังสนุกสนานอยู่ เช่น ในฤดูทอดกฐิน ปรากฏว่ามีการตายกันเป็นจำนวนมาก ทั้ง ๆ ที่งานกฐินเป็นงานบุญงานกุศล แต่ทุกฤดูของกฐินจะมีคนตาย เพราะไปงานกฐินเป็นอันมาก

ข้อนี้เป็นเรื่องที่น่าพินิจพิจารณาว่า ในเมื่อคนมีเจตนาในการทำบุญ ไปเพื่อการทำบุญ ความปรารถนาของตนยังไม่เต็มตาม

ต้องการ แต่ต้องมาตายลงหรือบางพวกทอดกฐินเสร็จแล้ว ก็ต้องมาตายลงระหว่างทาง ทั้งนี้ถ้าหากว่ามองเผิน ๆ แล้วก็จะเห็นว่าบุญกุศลไม่ได้คุ้มครองบุคคล อันที่จริงจะพบว่า **เป็นเรื่องคนละช่วงคนละขณะกัน** การที่เกิดความพลั้งพลาดขึ้นมา เช่น รถคว่ำ รถชนกัน เป็นเรื่องของความคึกคะนองของคนที่อยู่ในรถขบวนนั้นประการหนึ่ง ต้องการจะเร่งเวลาบ้าง สนุกสนานกันบ้าง บางครั้งก็เอาเหล้าไปดื่มกันแล้วก็มีการสนุกสนานกัน ยุให้แซงกันบ้าง มีการเร่งให้ขับเร็วบ้าง บางครั้งคนขับก็เมาเหล้า และที่ร้ายที่สุดคือ **ขาดสติ เพราะประมาท** จะเห็นว่าในช่วงเหล่านี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องของโชคเคราะห์อะไรทั้งนั้น แต่เป็นเรื่องของความมัวเมาประมาท ความเผลอเรอ การมอมเมาตนเอง การคึกคะนอง โดยขาดสติสัมปชัญญะ เหล่านี้ล้วนเป็นอกุศลความประมาทขาดสติ และในที่สุดก็ตายลงไป

ดังนั้น การดำเนินชีวิตของคนทุกคน ท่านจึงสอนมิให้มัวเมาประมาท ทั้งในวัยในชีวิตและในความไม่มีโรค เพราะว่าถ้าหากเกิดมัวเมาประมาทแล้ว ตัวความตายอาจจะปรากฏเกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล ในเสี้ยววินาทีใดวินาทีหนึ่งก็ได้ แต่ว่าในขณะที่เกิดมาแล้ว และเราจะต้องแก่ จากแก่นั้นยังมีความเจ็บแอบแฝงอยู่เบื้องหลัง พร้อมที่จะปรากฏออกมาทุกขณะทุกโอกาสเหมือนกัน เช่นเดียวกับความตาย ภัยเหล่านี้ บุคคลจะต้องเตรียมกายเตรียมใจยอมรับว่าเป็นสภาวธรรม ที่บุคคลไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น ในทางศาสนาท่านจึงสอนไว้ให้บุคคลพิจารณาทุกวันว่า

เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้
เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้
เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

ปัญหาต่อไปที่ควรเข้าใจก็คือว่า

ความเกิด ความแก่ และ ความตายนั้นเป็นภัยอย่างไร ?

ภัยนั้นเป็นสิ่งที่น่ากลัว สิ่งที่ทำความเดือดร้อน สิ่งที่เบียดเบียน สิ่งที่ล้างผลาญแผดเผาให้ประสบกับความพิบัติในลักษณะต่าง ๆ

เพราะฉะนั้น เมื่อนำความหมายของคำว่าภัย ไปจับที่ความเกิด ไปจับที่แก่ที่ตาย และแม้แต่ที่ความเจ็บ ก็จะเห็นลักษณะของภัยปรากฏเด่นชัดขึ้นมา ให้ดูเฉพาะที่ชราก็ได้ ความชรานั้นเมื่อปรากฏขึ้นแก่ร่างกายของบุคคลใด ก็จะทำหน้าที่ในครั้งแรกคือเบียดเบียนเบียดเบียนความเป็นหนุ่มเป็นสาว โดยส่วนรวมให้เปลี่ยนแปลงไป ถึงแม้ว่าจะมีการชลอความชราอยู่ก็ตาม แต่ความชราจะต้องเกิดขึ้นแก่ร่างกายแก่ชีวิตของสรรพสิ่งและสรรพสัตว์ จะต้องแสดงอาการคือเบียดเบียนบุคคลเหล่านั้น เบียดเบียนผม ตา หู ฟัน และเบียดเบียนอวัยวะอื่น ๆ ซึ่งเคยแข็งแรงสวยงามเปล่งปลั่งมีน้ำมีนวลให้มีอาการพิกลพิการไปด้วยประการต่าง ๆ เป็นเรื่องที่เราห้ามอะไรไม่ได้ เพราะว่าชรานั้นมาพร้อมกับความเกิด แม้ความแก่และความตายก็มาพร้อม ๆ กัน แอบแฝงอยู่ในความเกิดนั้นเอง พร้อมที่จะแสดงตัวออกมา

ดังนั้น ตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว ชีวิตของคนจึงมีภัยแฝงเร้นอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะภัยทั้ง ๓ ประการนี้ และในความแก่นั่นเอง จะพบว่า มีการปรุงแต่งเกิดขึ้นในลักษณะต่าง ๆ เมื่อก่อนเคยเดินทำงาน โดยไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย พอความแก่เกิดขึ้นจะลุกก็โอยเดินก็โอย จะนั่งนานก็เมื่อย นอนก็ไม่สบาย ไปไหนมาไหนก็ขัดข้อง ด้วยประการทั้งปวง นี่แสดงว่าความชราได้แผ่อานุภาพเข้าไปปรุงแต่ง บุคคลเหล่านั้น ให้ปรากฏลักษณะของชราเด่นชัดขึ้นมา และใน ท่ามกลางของความชรานั่นเอง ความเร่าร้อนด้วยทุกขเวทนาต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นในร่างกาย บางครั้งก็อาจจะเกิดถึงภายในจิตใจ คนเราเคยเด่น เคยสง่า เคยหรูหราอยู่ในสังคม พอความแก่ชราเข้าครอบงำ ก็พยายามที่จะดึงเหตุการณ์ในอดีตเข้ามาในปัจจุบัน ในที่สุดก็เพ้อฝันถึงอดีต แล้วก็กลายเป็นคนคิดมากจนบางครั้งเกิดความวิตก กังวล อาการเหล่านี้ เมื่อเกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลแล้ว ก็จะทำ หน้าที่ **แผดเผา** ให้เกิดความเร่าร้อนขึ้นภายในชีวิต และในขณะ เดียวกันนั้นเอง ภัยก็จะแสดงออกมาในลักษณะหนึ่งคือ **ก่อให้เกิด ความเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในร่างกายของบุคคล**

บางครั้ง เป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป ไม่รวดเร็วมากนัก แต่บางเรื่องแล้ว เป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่รุนแรง รวดเร็ว บางครั้งก็ตั้งตัวไม่ทัน โดยเฉพาะที่เปลี่ยนแปลงเร็วนั้น ส่วนมากก็เกิดขึ้นมาจากพยาธิ ซึ่งเป็นภัยอีกประการหนึ่ง เราจะพบว่า ในชีวิตของคนนั้นบางครั้งอยู่ดี ๆ อาจจะเป็นโรค

ร้ายแรงถึงพิการและ ตายได้ แม้ว่าในปัจจุบันวิทยาการทางแพทย์จะก้าวหน้าไปไกลมากอย่างไรก็ตาม แต่รู้สึกว่าโรคเหล่านั้น จะวิ่งตามมาเหมือนกัน พยายามแสดงความเป็นโรคนั้น ๆ ออกมา เพราะฉะนั้นในวิชาการทางแพทย์ปัจจุบัน จึงได้มีการค้นคว้ายาที่จะบำบัดโรคซึ่งเกิดขึ้นใหม่ ๆ และโรคบางอย่างนั้น ไม่มีในตำราของแพทย์เสียด้วย นี่ก็เป็นเรื่องแปลกประการหนึ่ง โรคเหล่านี้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นใน เวลาอันรวดเร็ว เช่น ทำให้ร่างกายของบุคคลเป็นอัมพาตไป หรือบางครั้งก็เกิดความพิการขึ้นในร่างกายในชีวิตของบุคคลนั้น ลักษณะนี้ก็เป็นภัยของความเกิด ความแก่ ความตาย ตัวอย่างที่ยกมานี้ พูดเฉพาะในช่วงของความแก่เท่านั้น

ในเมื่อเราอยู่ในท่ามกลางภัยเหล่านี้แล้ว ควรจะทำอย่างไรจึงจะไม่ให้ภัยเหล่านั้นคุกคามเกินไป

พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ในอริยสัจ ๔ นั้น ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นทุกข์ แต่ว่าทุกข์นั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว **เกิดขึ้นจากจิตของบุคคลที่ไปยึดมั่น ถือมั่นในสิ่งเหล่านั้น เกินไปจนก่อให้เกิดเป็นความกลัว หรือเป็นภัยขึ้นมา** คือกลัวความแก่บางคนเป็นเอามากจนเสียเงินเสียทอง เพื่ออาศัยศัลยกรรมพลาสติก ช่วยชลอความแก่ของตน บางคนก็ไม่ยอมนับอายุของตนทั้ง ๆ ที่ว่าเลยวันเกิดมาตั้งนานแล้ว ก็ไม่ยอมเพิ่มอายุขึ้นไป ไม่ยอมบอกอายุ เพราะกลัวคนอื่นเขาจะรู้ว่าตนแก่ ใจตัวเองนั้นก็ พยายามที่จะคิดค้านความรู้สึกหรือคัดค้านวันที่ผ่านมานั้น โดยไม่ยอมรับว่าตนเป็นคนแก่ แต่ความ

แก่ก็คือความแก่ ใครจะยอมรับ หรือไม่ยอมรับก็แสดงความแก่ออกมาเต็มที่อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว สำหรับภัยเหล่านี้ เราจะทำอย่างไรจึงจะอยู่กันให้ปกติสุขตามสมควร วิธีต่อสู้กับภัยเหล่านี้อาจทำได้ด้วยวิธีเหล่านี้ เช่น

พยายามใช้ปัญญาพินิจพิจารณาตามนัยที่ทรงแสดงไว้และได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ให้ยอมรับว่า **เรานั้นมีความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นธรรมดา ไม่สามารถที่จะล่วงพ้นความแก่ ความเจ็บ ความตาย ไปได้** ถ้าได้ปรับสภาพจิตให้ยอมรับสถานะนี้แล้วเมื่อความแก่ปรากฏขึ้น ความเจ็บปรากฏขึ้น ก็จะไม่เดือดร้อนเพราะสิ่งเหล่านั้น เพราะความแก่ ความเจ็บ เกิดขึ้นที่กาย ไม่ได้เกิดขึ้นที่จิตใจ ไม่ควรเอาใจเข้าไปบวกให้มากจนเกินไป อิทธิพลของภัยเหล่านั้นก็จะไม่คุกคามคนจนถึงกับเดือดร้อน ในขณะเดียวกันบุคคลจะได้ประโยชน์จากการยอมรับว่า เรามีภัยติดอยู่ที่ตัว และพร้อมที่จะแสดงออกมาทุกขณะ เช่นเดียวกับการเดินไปบนถนนหนทางในปัจจุบันนี้ มีภัยที่แอบอยู่ในเงามืด อาจจะโผล่ขึ้นมาเมื่อไรที่ไหนก็ได้ แต่ให้ลองสังเกตดูว่าภัยอันตรายเหล่านั้น ซึ่งเกิดขึ้นจากการกระทำของคน ถ้าบุคคลได้เตรียมใจยอมรับไว้ว่าภัยอาจจะเกิดขึ้น อาจจะมีการจี้ การปล้น เกิดขึ้นมาในช่วงใดช่วงหนึ่ง ที่ตนกำลังก้าวเดินไปนั้นแม้ว่าเกิดขึ้นจริง ๆ ความตกตะลึงขวัญเสียก็จะไม่เกิดขึ้น ทำให้มีสติสัมปชัญญะ ควบคุมความรู้สึกเอาไว้ได้ และอาจจะอาศัยสติปัญญาแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าให้เรียบร้อยไปได้ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ผ่อนหนักเป็นเบาได้ ถ้าหากจิตใจมีความมั่นคงพอ ก็อาจจะแก้ไขให้หมดสิ้นไปได้ด้วยซ้ำไป

ดังนั้น เมื่อเห็นว่ามันเป็นภัยแล้ว คนก็ควรหาประโยชน์จากความเกิด ความแก่ ความตายเหล่านั้นให้ได้ โดยพยายามรีบเร่งประกอบภารกิจของตน ธุระหน้าที่ของตน ให้มีสาระประโยชน์เกิดขึ้น รีบเร่งสะสมทรัพย์สมบัติอันได้มาในทางที่ชอบธรรม เพราะความแก่นั้นอาจจะทำลายชีวิตเราในลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็ได้ ซึ่งถ้าหากถึงจุดที่รุนแรง บุคคลไม่อาจจะอาศัยร่างกายนี้ประกอบกิจการงานได้ แต่ถ้าหากได้มีการสะสมทรัพย์เป็นทุนไว้ ก็จะสามารถดำรงตนอยู่ได้โดยปกติสุข นี่เป็นเรื่องของชีวิตปัจจุบัน

แต่คนเรานั้น จะต้องยอมรับความจริงอีกประการหนึ่งว่า เราไม่ได้เกิดมาเพียงชาติเดียว แล้วตายไปก็จะไม่เกิดอีก ตราบใดที่ยังมีกิเลสมีกรรมอยู่ภายในจิต การเกิดหมุนวนในสังสารวัฏ ก็จะมีอยู่ตลอดไป ดังนั้น จึงควรอาศัยการยอมรับว่า ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นของธรรมดา ซึ่งไม่อาจจะ หลีกหนีได้ สะสมเสบียงคือกุศลเอาไว้ด้วยการให้ทาน การรักษาศีล การประพฤติปฏิบัติธรรมตามกำลัง

ส่วนเรื่องทานนั้น มีคนเป็นจำนวนไม่น้อย ที่แสดงความวิตกกังวลว่า ตนมีฐานะยากจน ไม่สามารถที่จะทำบุญได้ ความคิดหรือคำพูดที่แสดงออกมาในลักษณะนี้ เป็นการหลงประเด็นอย่างมากทีเดียว แท้ที่จริงทานเป็นการทำบุญประการหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่ว่าคนเราจะต้องทำบุญด้วยทานเสมอไป ไม่จำเป็นอะไรเลยในชีวิตของบุคคลเหล่านั้น จะทำบุญที่ยิ่งใหญ่ว่าทาน โดยไม่ต้องจ่ายเงินแม้แต่บาทเดียวก็ทำได้ ทานเป็นการทำบุญระดับแรกเท่านั้น

เพราะว่าเป็นการทำแบบง่าย ๆ และเมื่อเราทำไป ก็ช่วยให้คนละกิเลสคือความโลภความเสียดายในทรัพย์ ความตระหนี่เหนียวแน่น ที่มีอยู่ในทรัพย์ให้เบาบางลงไป บุคคลอาจจะทำได้ โดยการเลี้ยงชีพให้เป็นสัมมาชีพ โดยการติดต่อคบหาสมาคมกับคนอื่นด้วยความจริงใจ พูดเฉพาะคำสัตย์คำจริง ปากอย่างไรใจก็อย่างนั้น เป็นลักษณะของวาจาเช่นเดียวกับใจ มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ ต่อการงานต่อผู้บังคับบัญชา ต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ต่อกรมกองที่ตนสังกัด ต่อประเทศชาติและประชาชน เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นบุญ และเป็นบุญที่มีอานิสงส์มากมายกว่าการให้ทานด้วยซ้ำไป เมื่อบุคคลทำได้ เช่นนี้จะชื่อว่าเป็นการสร้างที่เกาะที่พึ่งสำหรับตนเอาไว้ ทั้งในชีวิตปัจจุบันและทั้งในภายภาคหน้า ทั้งนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เคยแสดงธรรมแก่พราหมณ์ผู้เฒ่าคนหนึ่ง ซึ่งตักตวงเฉพาะทรัพย์ สมบัติเอาไว้ในปัจจุบัน แต่ไม่มีลักษณะอันใดที่จะสร้างสมบุญกุศล เพื่อจะให้เป็นเสบียงเลี้ยงตนในภายภาคหน้า ด้วยพระพุทธดำรัส เป็นใจความว่า

ดูกรพราหมณ์ บัดนี้วัยของท่านแก่หง่อมมากแล้ว เป็นประดุจใบไม้เหลืองที่กำลังจะหลุดจากขั้ว แต่ว่าเสบียงคือกุศลอันจะเป็นเกาะหรือที่พึ่งพำนักของท่านในสัมปรายภพยังไม่มี ท่านจงสร้างเสบียงคือกุศลเพื่อเป็นเกาะเป็นที่พึ่งของท่านในภายภาคหน้า

เพราะว่าคนที่ทำบุญทำกุศลไว้นั้น ได้ทรงแสดงไว้ในพระธรรมบทความว่า

บุคคลผู้กระทำบุญคือความดี ย่อมบรรเทิงในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมจะบรรเทิงในโลกหน้า เขาจะบรรเทิงอย่างยิ่งในโลกทั้งสอง

และเมื่อมาตรวจสอบเห็นความบริสุทธิ์ทั้งในอดีตและปัจจุบันของตน เขาก็จะมีความเพลิดเพลินยิ่งขึ้น

ภัยคือ ความแก่ ความตายนั้น เป็นภัยที่แฝงเร้น อยู่ในความเกิดนั่นเอง และพร้อมที่จะแสดงตัวออกมาในขณะใดขณะหนึ่งก็ได้ แม้ความตายก็มีลักษณะอย่างนั้น เราจะพบว่า *คนเราอาจจะตายเมื่อไรก็ได้ เด็กก็ตาย ผู้ใหญ่ก็ตาย คนเฒ่าก็ตาย อยู่ในครรภ์ยังตายเลย*

ดังนั้น เมื่อต้องอยู่ในวงล้อมของภัยเหล่านี้ บุคคลจะต้องอาศัยการทำความรู้จักภัยให้เป็นประโยชน์ดังที่กล่าวมาแล้ว

ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เปรียบเหมือนกับดาบสองคม ถ้าคนไม่ยอมรับ ใจหวั่นไหว หวาดกลัว ก็มีแต่ความทุกข์ทรมาน แต่ถ้าคนปรับใจของตนให้ยอมรับสภาพความเป็นจริงในเรื่องนี้แล้ว ใช้ปัญญาหาประโยชน์จากความเกิด ความแก่ ความตายได้ ผลประโยชน์ก็จะเกิดขึ้น และผลประโยชน์เช่นนี้ คนเป็นจำนวนมากได้สัมผัสมาแล้วในปัจจุบันนี้ ถ้าหากว่าใครจะอาศัยผลประโยชน์ คือใช้อีกคมหนึ่งของดาบให้เป็นประโยชน์แล้ว ก็จะได้รับผลจากภัย คือความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเช่นเดียวกัน

เรื่องภัยต่าง ๆ นั้น เป็นการกล่าวตามพุทธทัศนะ พระพุทธศาสนามองเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่ว ๆ ไป ซึ่งบางเรื่องเมื่อบุคคลไปหลงมัวเมา โดยขาดการใช้ปัญญาพินิจพิจารณา และไม่ยอมเข้าใจว่า การที่ไปหลงมัวเมาในสิ่งเหล่านั้น อาจจะประสบอันตราย

ถึงแก่ชีวิตได้ เหมือนกับบุคคลที่ไปเกี่ยวข้องกับอสรพิษร้าย โดยเข้าใจว่า อสรพิษเป็นมิตรของตน ก็อาจจะถึงกับถูกอสรพิษกัดตายก็ได้ และในขณะเดียวกัน ถ้าหากว่าคนรู้ว่า สิ่งอะไรเป็นอะไรแล้ว ถึงแม้ว่าสิ่งนั้นจะเป็นภัยก็อาจจะมีความระมัดระวัง เมื่อเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น พยายามศึกษาทำความเข้าใจเรียนรู้ในการหลีกหนีภัยเหล่านั้น ก็จะได้ประสบความสวัสดีในชีวิตของตน เพราะว่าถึงอย่างไรก็ตาม ชีวิตของเราทุกคนที่เกิดมานั้น ก็ไม่อาจที่จะหลีกหนีภัยต่าง ๆ ได้

ภัยต่อไปนี้บางแห่งเรียกว่า **อันตราย** ซึ่งความหมายก็ลงในแนวเดียวกัน เป็นการแสดงเปรียบเทียบท่านจัดไว้ ๔ ประเภทด้วยกัน คือ

๑. ***ภัย คือคลื่น*** ได้แก่ความโกรธ ความขัดใจ ความไม่พอใจ โดยใจความได้แก่ บุคคลที่ไม่อาจจะอดทนต่ออารมณ์เรื่องราวต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตของตน เช่น เป็นเด็กไม่อดทนต่อคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ เป็นลูกไม่อดทนต่อคำสั่งสอนของพ่อแม่ เป็นนักเรียนไม่อดทนต่อคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ รวมถึงเมื่อไปเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นคนที่เราไปเกี่ยวข้องนั้น บางครั้งอาจจะแสดงอาการ กิริยาวาจาออกมาในทางที่ไม่เหมาะสม ถ้าหากว่าตัวเราไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่มีความอดกลั้น ไม่มีความอดทนในเรื่องและบุคคลเหล่านั้น ก็อาจจะทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ มีการทุ่มเถียงกัน มีการเอาชนะกัน จนถึงกับมีการประหัตประหารกัน แบ่งพรรคแบ่งพวกกัน จนถึงอาจมีการล้มตายกัน เรื่องราวเหล่านี้ปรากฏตาม

ข่าวหนังสือพิมพ์เป็นข่าวประจำวัน ข้อนี้จะเห็นได้ว่า เหมือนกับคลื่นซึ่งทยอยกันมาไม่ขาดสาย ในที่สุดก็กระทบฝั่ง แต่ว่าเมื่อกระทบฝั่งแล้ว คลื่นต่อไปก็เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ลักษณะของความโกรธที่ก่อให้เกิดขึ้นภายในจิต จะมีลักษณะเหมือนกับคลื่น เมื่อคนไปเก็บเรื่องราวหรือคำพูดการกระทำของใครไว้ภายในใจ มาคิดนึกถึงบุคคลเหล่านั้น คิดถึงหน้าตา คิดถึงการกระทำ คิดถึงการดูหมิ่นต่อตน ซึ่งบุคคลนั้นได้กระทำมาในอดีต ในที่สุดความโกรธก็จะทยอยเกิดขึ้นไม่ขาดสาย เหมือนกับคลื่นกระทบฝั่งกระทบอยู่อย่างนั้นตลอดเวลา และฝั่งที่ถูกคลื่นกระทบ เมื่อถูกกระทบบ่อย ๆ เข้าก็ต้องสึกกร่อนและพังไปในที่สุด เพราะแรงของคลื่น จิตใจของบุคคลที่ไม่อดทนต่อคำด่าว่า การดูหมิ่นเหยียดหยาม การสบประมาทตลอดถึงโอวาทคำตักเตือนของบุคคลอื่นก็มีลักษณะเช่นนั้น ในที่สุดจิตใจของเขาจะมีลักษณะเปราะบาง คือกระทบอะไรไม่ได้เป็นโกรธกระทบอะไรก็เป็นขัดเคือง แสดงอารมณ์ฉุนเฉียวออกมา ในที่สุดก็เข้ากับคนอื่นไม่ได้ เพราะคนเราเกิดมาแล้ว จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับคนอื่น และคนที่เราเกี่ยวข้องกันในฐานะต่างๆ นั้น จะให้เป็นไปตามที่ใจเราปรารถนาทุกอย่างไม่อาจจะทำได้ ไม่ว่าในกาลไหน ๆ ก็ตาม ไม่ต้องพูดถึงคนระดับธรรมดา แม้แต่พระพุทธเจ้าเองเวลาที่คนมาเกี่ยวข้องกับพระองค์นั้น บางคนก็ไม่ใช่แสดงอาการเป็นมิตรมากนัก แต่อาศัยที่พระทัยของพระองค์ไม่มีแผล จึงไม่ทรงหวั่นไหวต่อการแสดงออกที่ไม่เหมาะสมของคนบางประเภทได้

ดังนั้น คนร้ายทั้งหลายไม่น้อย เมื่อมาถึงพระพุทธเจ้าก็กลายเป็นคนดีไป ชีวิตของบุคคลในปัจจุบันนี้ ยิ่งมีความจำเป็นที่จะต้องระวังภัย คือคลื่นเหล่านี้เอาไว้ เพราะว่าความหนาแน่นของประชากร การที่ต้องแย่งงานกันทำ แย่งถนนกันใช้ แย่งอาหารกันกิน อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ การกระทบกระทั่งต่าง ๆ ก็อาจจะเกิดขึ้นได้ง่าย

เพราะฉะนั้น บุคคลจะต้องทำจิตใจให้เข้มแข็งเอาไว้ อย่าอ่อนไหวไปตามเรื่องที่มากระทบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เช่น หนาว ร้อน ฝนตก น้ำท่วมเป็นต้น ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นทางกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการกระทบกระทั่งทางจิตใจ การไม่สนใจเรื่องเหล่านี้ เรื่องที่ทำได้แล้วก็ดีไป แต่ถ้าหากว่าทำไม่ได้ก็อาจจะอาศัยวิธีที่คนโบราณได้สั่งสอนเอาไว้ คือ **ให้นับหนึ่งถึงสิบเสียก่อน**เป็นต้น อาจแก้หรือระงับความโกรธได้ เพราะเป็นการเปลี่ยนเรื่องใหม่ให้ใจคิด แทนที่จะเก็บความโกรธความไม่พอใจมาคิดตอกย้ำลงภายในใจของตน ซึ่งลักษณะเช่นนี้เห็นได้ว่าก็เหมือนกับเราเอาเชื้อไปใส่ในไฟ ก็จะมีการลุกไหม้อยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าหากว่าไฟที่ลุกไหม้อยู่นั้น เราไม่ใส่เชื้อเข้าไป ก็จะลุกไหม้อยู่ได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ในที่สุดก็ต้องดับไป

ความโกรธความไม่พอใจ ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน หากว่าเราไม่ไปคิดถึง ไม่ใส่ใจ ไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องเหล่านั้นมากจนเกินไปแล้ว ความโกรธก็จะครอบงำจิตใจของบุคคลได้น้อย ภัยคือคลื่นนี้ บุคคลอาจจะสำรวม

ระวังเอาไว้ไม่ให้เกิดขึ้นได้ หรืออย่างน้อยก็อาจจะให้บรรเทาเบาบางลงไปได้

๒. ภัย คือจรเข้ คำว่าจรเข้นั้น ท่านที่เคยเห็นก็จะพบว่าจรเข้ จะไม่เคี้ยวอาหาร และเป็นสัตว์ที่ออกจะตะกละในเรื่องอาหารมากอยู่ คืออะไรก็กินเข้าไป บางทีก็ไปงับเอาท่อนไม้ก็ยังอุตส่าห์กลืนเข้าไปก็มี ภัยคือจรเข้ในที่นี้ท่านแสดงว่า ได้แก่คนที่เห็นแก่ปากแก่ท้อง ทนความอดอยากไม่ได้ ตามใจปากจนเกินไป

ในภาวะปัจจุบันนี้ ย่อมเป็นที่ยอมรับกันว่า สถานะทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะของปัจเจกชนแต่ละคน หรือว่าประเทศชาติตลอดถึงโลก ก็อยู่ในระยะที่ออกจะสับสนวุ่นวาย ค่าครองชีพสูงมาก ถ้าหากว่าบุคคลตามใจปากจนเกินไป อยากกินอย่างนั้น อยากกินอย่างนี้ โดยเฉพาะในปัจจุบันสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ก็พยายามโฆษณาชักนำให้บุคคลบริโภคอาหารอย่างนั้นอย่างนี้ และอวดสรรพคุณแข่งขันกันเหลือเกิน ถ้าหากว่าบุคคลไม่ใช้ปัญญาพินิจพิจารณาแล้วก็จะหลงไปกับคำโฆษณาเหล่านั้น ในที่สุดต้องวิ่งซื้อสิ่งเหล่านั้นเพื่อมาทดลองชิม มาทดลองบริโภคดู เพียงแต่ทดลองบริโภคเท่านั้นสินค้าที่โฆษณากันอยู่นี้ ก็จะสามารถจำหน่ายไปได้อย่างกว้างขวางและสร้างความร่ำรวยให้แก่เจ้าของสินค้าได้เป็นอย่างมากแล้ว

ดังนั้น ในการบริโภคอาหารนั้น พระพุทธศาสนาจึงได้พยายามเน้นหนักมากโดยสอนให้คนพยายามทำความรู้สึก ในการบริโภคอาหารว่า ไม่ใช่บริโภคเพื่ออ้วนพีเพื่อความอร่อย แสดง

ฐานะของตนว่า ฉันร่ำรวยสามารถที่จะกินอาหารที่ประณีตอย่างนี้ได้ แต่ว่าวัตถุประสงค์ในการบริโภคอาหารที่แท้จริง เมื่อเราลองทดสอบดูก็จะพบว่า เราบริโภคอาหารเพื่อวัตถุประสงค์ที่แท้จริงเพียง ๓ ประการเท่านั้น คือ

๑. เพื่อขจัดความหิวเก่าให้หมดไป

๒. เพื่อป้องกันความหิวใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น

๓. เพื่อให้ร่างกายของตนมีกำลังสามารถประกอบกิจการงาน ที่เป็นภาระหน้าที่ของตนได้

นี้คือวัตถุประสงค์ในการบริโภคอาหาร และอาหารที่บุคคลบริโภคไปนั้น ไม่ว่าจะมีคุณค่าทางอาหารสูงอย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ของอาหารก็มีเท่านี้ บุคคลอาจจะบริโภคอาหารด้วยใจอยากมีรสชาติอย่างนั้น อยากมีสีสันอย่างนั้น ก็มีการปรุงแต่งกันด้วยประการต่าง ๆ แต่ว่าเมื่อเราบริโภคไปแล้ว อาหารนั้นเป็นความต้องการทางร่างกาย เมื่อร่างกายขาดสารอาหารอยู่แล้ว มันก็จะดูดซึมเข้าไป แล้วในที่สุดสิ่งที่เหลือนั้นก็เป็นการสูญเปล่า ตัวเองก็พลอยอึดอัด เนื่องจากบริโภคอาหารมาก พระพุทธศาสนาจึงได้แสดงไว้ในหลักของศีลที่ว่า

โภชเน มตฺตญฺญุตา คือ *ให้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร*

คำว่าประมาณนั้น คือไม่ให้น้อยจนถึงกับบรรเทาหิวไม่ได้ แต่ไม่มากจนถึงกับอึดอัด ประมาณของคนเรานั้นแตกต่างกัน ใครเห็นว่าตนบริโภคอย่างไรแล้ว พอสมควรแก่ฐานะและรักษาวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ประการได้ ก็ให้หยุดเพียงเท่านั้น

สำหรับพระภิกษุนั้น ได้สอนเลยไปจนถึง เมื่อบริโภคไปสังเกตดูว่า อีกสักสี่ห้าคำก็จะอิ่มแล้วก็ให้เลิกเสียในตอนนั้น แล้วดื่มน้ำจะอิ่มพอดี แต่ถ้าหากว่าเราบริโภคอาหารทั้งของหวานของคาวจนอิ่มไปเสียแล้ว ต่อมาเมื่อดื่มน้ำก็ย่อมอึดอัด ร่างกายก็ไม่สะดวกที่จะทำงานบางครั้งก็ต้องหลับไป เข้าในทำนองที่เรานิยมพูดกันว่า **ถ้าหนังท้องตึง หนังตาก็หย่อน** เกิดผลเสียทั้งอาหาร เวลา สุขภาพ การงาน ทั้งสร้างนิวรณ์ข้อถีนมิทธะให้เกิดขึ้นด้วย

ดังนั้น ความเป็นคนเห็นแก่ปากแก่ท้อง ทนความอดอยากไม่ได้ ท่านจึงจัดว่า เป็นภัยใหญ่ประการหนึ่ง ยิ่งในปัจจุบันด้วยแล้วจะพบว่า ร้านอาหารต่าง ๆ นั้น มีการยั่วยวนมีการเชิญชวนให้บุคคลเข้าไป ซึ่งเมื่อใครเข้าไปแล้วต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก แต่คนก็พยายามเข้าไปสนับสนุนกิจการเหล่านั้น มีการล่อกันด้วยรูป ล่อกันด้วยเสียง ล่อกันด้วยกลิ่น ล่อกันด้วยรสของอาหาร และล่อกันด้วยการแสดงในลักษณะต่าง ๆ ในที่สุดก็สร้างความร่ำรวยให้แก่บุคคลเหล่านั้น แต่ผู้ที่เข้าไปในสถานที่นั้นก็ต้องเดือดร้อน เพราะปากท้องของตนเอง

ดังนั้น ความเป็นผู้เห็นแก่ปากแก่ท้อง อยากกินเสียเรื่อยไปนั้น จึงเหมือนกับจรเข้ร้ายที่ไม่รู้จักยุติความพอใจของตนเอง และในที่สุดก็ตกเป็นเหยื่อของคนอื่น จรเข้นั้นจะพบว่า พวกล่าจรเข้จะทำแพวางเหยื่อไว้ล่อจรเข้โผล่ขึ้นมา บางทีเขาก็อาจจะเอาสัตว์เช่นสุนัขลอยแพไป จรเข้ก็ตะกละโดยไม่ได้นึกดูตาม้าตาเรืออะไร ก็โผล่ขึ้นงับสุนัขเพื่อจะกินเป็นอาหาร แล้วก็ถูกแทงด้วยฉมวกตายไป

ดังนั้น ท่านจึงอุปมาว่า คนที่เห็นแก่ปากแก่ท้องขาดการใช้ปัญญาเป็นเครื่องพินิจพิจารณา ในการบริโภคอาหารนี้ก็จะประสบอันตรายเหมือนกับจรเข้ที่ประสบอันตรายฉะนั้น คือประสบอันตรายทั้งในขณะกินและในขณะแสวงหาอาหารเพื่อจะกิน สำหรับภาวะเศรษฐกิจในภาวะปัจจุบันนั้น ถ้าบุคคลรู้จักมัธยัสถ์อดออมกันพอสมควร ไม่เห็นแก่ปากแก่ท้องจนตกเป็นทาสของคำโฆษณาจนต้องแสวงหาอาหารแพง ๆ มาบริโภคกันแล้ว ปัญหาทางเศรษฐกิจของครอบครัวและของชาติก็จะดีขึ้นมาก

ได้เคยสังเกตในที่หลายแห่ง ซึ่งคนเขานำของมาแล้วบอกว่าอาหารอย่างนั้นจากร้านที่มีชื่อเสียงที่สุด ซึ่งเวลาที่กินเข้าจริง ๆ เขาถามว่าดีไหม เราก็บอกว่าดี โดยใจคิดว่าดี เพราะไม่บูดเท่านั้นเองแต่จะให้เอร็ดอร่อยอย่างไรก็เห็นเหมือนกับที่อื่น เพราะอะไร เพราะใจเราไม่ได้ยอมรับเงื่อนไขอย่างนั้น แต่ว่าคนที่เขาอุตส่าห์ไปซื้อแสวงหามานั้น ใจเขายอมรับเงื่อนไขนั้นแล้ว ก็เข้าทำนองคล้าย ๆ กับก๋วยเตี๋ยวเรือที่เราพูดกัน จนถึงกับว่า เอาเรือไปขึ้นคานไว้ในร้านแล้วก็บอกว่าขายก๋วยเตี๋ยวเรือ ที่จริงก๋วยเตี๋ยวเรือก็คือก๋วยเตี๋ยวธรรมดาไม่ใช่อะไรมากมายนักหรอก เช่นก๋วยเตี๋ยวเรือรังสิตสมัยก่อนนั้น คนขายก็มีคนเดียว มีคนเดินมาท่ามกลางแสงแดด เมื่อยก็เมื่อย ทั้งต้องมานั่งคอยรอคิวอยู่นาน ก็เกิดความหิวเข้ามาครอบงำก็เข้าทำนองที่ว่า **จืด ๆ กร่อย ๆ อร่อยเมื่ออยากนั่นเอง** อาหารนั้นก็คืออาหาร จะดีวิเศษอย่างไรก็ทำหน้าที่ ๓ อย่างดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง

แต่เป็นเรื่องของทางจิตวิทยาเข้าไปเกี่ยวข้อง โดยมีเรื่องอย่างอื่นเข้าประกอบด้วย และในที่สุดสภาพจิตของบุคคลก็ยอมรับ เมื่อยอมรับเช่นนี้ก็มีการเที่ยวแสวงหาอาหารที่มีการโฆษณากันว่ามีชื่อเสียงอย่างนั้น อย่างนี้ ผลสุดท้ายก็เดือดร้อนเพราะ การกินไป

๓.ภัย คือน้ำวน น้ำวนนั้นท่านอุปมา**ให้เห็น**ภาพ คืออะไรก็ตามที่ตกลงไปในน้ำวนนั้น มันจะหมุนอยู่อย่าง**นั้น**เอง คือมันจะไปไหนไม่ได้ และหมุนจนแตกหักสลายไป **บางครั้ง**เรือเป็นลำๆ ที่ตกไปในน้ำวนนั้น ก็จะถูกซัดแตกพินาศไป

น้ำวนในชีวิตของคนนั้นคืออะไร?

ท่านแสดงว่า คือกามคุณ ๕ ประการ

คำว่า **กามคุณ** นั้น หมายถึงวัตถุกาม ๕ ประการ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ บุคคลเราใช้ชีวิตทั้งหมด หรือเกือบจะทั้งหมด หมกมุ่นอยู่ในเรื่องเหล่านี้ ไม่รูปก็เสียง ไม่เสียงก็กลิ่น ไม่กลิ่นก็รส ไม่รสก็สัมผัส

ดังนั้น ในปัจจุบันกิจการที่เกี่ยวกับการค้าต่างๆ จึงมีการล่อคนด้วยรูป เสียง กลิ่น รส และการถูกต้อง เพราะจุดอ่อนของคนอยู่ที่เรื่องเหล่านี้ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง หรือบางคน **ชอบทุกอย่าง** ซึ่งแน่นอนว่า อาการหนัก อย่างขนม ที่จริงขนมนั้น สีไม่มีความจำเป็นอะไรเลย และบางครั้งสีอาจจะเป็นอันตรายเสียด้วยซ้ำไป แต่คนก็ชอบสีอย่างนั้นอย่างนี้ จึงมีการใส่สีต่าง ๆ ลงไปในขนมนานาชนิด เพื่อตอบสนองความต้องการของคนที่ติดในสี และสีนั้นก็ต้องแตกต่างกัน เพราะว่าคนชอบสีไม่เหมือนกัน รูปก็มีลักษณะอย่างนั้น

มีการประดิษฐ์ประดอยกันด้วยประการต่าง ๆ มีการออกแบบเครื่องแต่งกายใหม่ ๆ ทยอยออกมาทุกเดือน แต่จะเห็นว่าเครื่องแต่งกายทั้งชายหญิง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง ถ้าสังเกตให้ดีจะพบว่าเหมือน ๆ เดิม แต่เป็นเรื่องของการโหมโฆษณา สร้างเงื่อนไขให้บุคคลในสังคมยอมรับว่า นี่เป็นของใหม่ แล้วก็แสวงหา ติดตาม ซื้อหามา ในสมัยโบราณนั้นท่านเล่าว่า คนเรานั้นไม่ต้องถึงกับไปติดหมดทั้ง ๕ อย่างหรอก ติดเพียงอย่างเดียวก็แย่แล้ว ติดขนาดรูปอย่างเดียวก็เอาตัวไม่รอดแล้ว ถ้าลองไปติดทั้งเสียงทั้งกลิ่นทั้งรสทั้งสัมผัสด้วย แล้วก็เรียกว่าตกอยู่ในวังวนของชีวิตเลย ต้องหมุนอยู่ในเรื่องเหล่านั้น แล้วก็พยายามที่จะตอบสนองความต้องการของตนในเรื่องเหล่านั้น รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เหล่านี้ ไม่ได้หมายถึงเฉพาะคนเท่านั้น แต่รูปวัตถุต่าง ๆ เสียงในลักษณะต่าง ๆ เช่นเราจะเห็นว่า อย่างวิทยุก็มีการประดิษฐ์ประดอยเสียงออกมาในลักษณะต่าง ๆ จนว่าเสียงบางเสียง ก็ไม่ใช่เสียงของคนพูด เป็นเสียงที่ปรุงแต่งจนถึงแม้แต่คนที่คุ้นเคยกัน ก็ฟังไม่รู้ แสดงว่าเรานิยมอะไรที่วิจิตรพิสดารออกไปโดยมองข้ามความหลอกลวงซึ่งมีอยู่ในที่นั้น เช่น เสียงคนนั้นคนนี้ แต่ว่าอาศัยการแต่งเข้าเลยฟังไม่ออกว่าเป็นเสียงใครกันแน่

พระพุทธเจ้าได้เล่าถึงคน ๖ คนเดินทางไปด้วยกัน คนหนึ่งติดในรูป คนหนึ่งติดในเสียง คนหนึ่งติดในกลิ่น คนหนึ่งติดในรส คนหนึ่งติดในสัมผัส ไปในระหว่างเดินทาง พวกเขาประสบอันตรายแก่ชีวิตหมด คนที่ติดในรูป ก็ประสบอันตรายเพราะรูป คนที่ติดใน

เสียงก็ประสบอันตรายเพราะเสียง ที่คนติดในกลิ่นก็ประสบอันตราย เพราะกลิ่น คนที่ติดรสก็ประสบอันตรายเพราะรส คนติดสัมผัสน่าจับต้องก็เป็นอันตรายเพราะสัมผัส มีคนที่ไปถึงสถานที่เป้าหมายโดยสวัสดีเพียงคนเดียว เพราะมีจิตใจมั่นคง ไม่ยอมสยบอยู่ในอำนาจของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสเหล่านั้น

ในปัจจุบันนี้ เราจะพบว่าในที่บางแห่งนั้น จึงมีการล่อคนทั้งด้วยรูป ทั้งด้วยเสียง ทั้งด้วยกลิ่น ทั้งด้วยรส และด้วยสัมผัสต่างๆ เช่นร้านอาหารเป็นต้น ซึ่งคนที่ติดรสก็ประสบอันตรายเพราะรส คนติดสัมผัสน่าจับต้อง ก็เป็นอันตรายเพราะสัมผัส จะล่อด้วยรสสัมผัสอย่างเดียว โดยปรุงอาหารให้ดี น่าจะเพียงพอแล้ว แต่ยังมีรูปสวย ๆ ยังมีเสียงเพลงที่ไพเราะ ยังมีกลิ่นหอมหวล และอะไรต่ออะไรนี่ก็เพื่อล่อคน

ล่อเข้าไปทำไม ?

ล่อให้คนเข้าไปอยู่ในวังวนเหล่านี้ให้หมดเลย ไม่ว่าใครจะชอบรูปก็ไปหารูป ใครชอบเสียงก็ไปหาเสียง ชอบกลิ่นก็ไปหากลิ่น ชอบรสก็ไปหารส ชอบสัมผัสก็ไปหาสัมผัส แล้วในที่สุดใช้จ่ายสิ้นเปลืองไปด้วยประการต่างๆ

นี้ก็เป็นอันตรายที่จะต้องระมัดระวังไว้ เพราะว่าเมื่อเกิดขึ้นในชีวิตของใครแล้ว แน่นอนก็ต้องจมดิ่งลงในวังวนของกามคุณ ๕ จนต้องวิ่งตอบสนองความต้องการของตนหาที่สิ้นสุดไม่ได้ ไม่ต้องดูอื่นไกลเอาเพียงเครื่องแต่งตัวก็พอ ซึ่งวัตถุประสงค์ของการแต่งตัว

ก็เพื่อป้องกันความหนาวร้อนลมแดด เพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรแก่การละอายไม่ใช่จะต้องการสวยงามอะไร เพราะว่าไม่ได้บอกไว้ที่ไหนว่า คนเรานั้นงามอย่างแท้จริงอยู่ที่เสื้อผ้า พูดเป็นภาษาพื้น ๆ ว่า **ไก่งามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง** แต่ความหมายเน้นหนักไปที่การแต่งกายวาจาใจด้วยคุณธรรม เพราะความจริง ที่ยอมรับกันทุกยุคสมัย ใครจะตบแต่งร่างกายให้สวยงามอย่างไรก็ตาม ถ้าการกระทำ พูด เป็นทุจริตแล้ว ก็เอาตัวไม่รอด ไก่งามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง จะงามได้จริง ๆ ต้องแต่งกาย วาจาใจ ในส่วน ร่างกายถึงแม้ว่าแต่งตัวไม่สวยงาม เสื้อผ้าอาจจะเก่า ขาดหรือราคาถูกเป็นต้นแต่ถ้าเป็นคนมีเมตตา กรุณา จรรยา มรรยาทดี ย่อมได้รับความเคารพนับถือ ยกย่องจากบุคคลอื่น อันเป็นการแสดงว่าการแต่งกาย วาจาใจ ด้วยศีลธรรม เป็นความงามอย่างแท้จริงของคน เคยทราบว่า ท่านผู้มีความรอบรู้อย่างสูงในพระพุทธศาสนาท่านหนึ่ง เป็นผู้ที่วงการนักศึกษาพระพุทธศาสนา ยอมรับในความรอบรู้ของท่าน แต่ท่านไม่ชอบการแต่งตัวแบบ หรูหราราคาแพงคือแต่งแบบกันแดด กันหนาว และก็ปกปิดอวัยวะ ที่ควรปกปิดเท่านั้น มีสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งมาเชิญท่านให้ไป แสดงปาฐกถาโดยมีข้อแม้ว่า *อาจารย์ต้องสวมเสื้อนอกไปด้วย* ท่านก็ถามว่า

คุณจะให้เสื้อนอกปาฐกถา หรือจะให้ผมปาฐกถา

เขาก็บอกว่าให้อาจารย์ปาฐกถา

ถ้าจะให้ผมปาฐกถาผมก็ไป ถ้าคุณจะให้เสื้อนอกปาฐกถาผมก็ไม่ต้องไป

บางคนรู้สึกว่าฝืนสังคมหรือขวางโลก อันที่จริงคนเรานั้นจะมาวัดกันด้วยเสื้อผ้าราคาแพง ๆ คงจะไม่ได้หรอก อย่างที่โบราณว่าไว้ว่า

คนจะงามงามน้ำใจใช่ใบหน้า
คนจะสวยสวยจรรยาใช่ตาหวาน
คนจะแก่แก่ความรู้ใช่อยู่นาน
คนจะรวยรวยศีลทานใช่บ้านโต

คำกลอนนี้ มีคนจำและท่องกันได้แพร่หลาย อันเป็นการยืนยันว่า *ความงามของร่างกาย และการตกแต่งด้วยอาภรณ์ต่าง ๆ เป็นเพียงเครื่องประกอบ* ช่วยให้เห็นงามอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งสำหรับคนบางพวก ทางศาสนาจึงสอนให้รู้จักรูป เป็นต้นว่าให้ระวังอย่าให้กำหนัดลุ่มหลง ในเรื่อง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มากนัก เพราะว่านั่นจะเป็นภัยอันตรายแก่ชีวิตของตน เราจะพบว่าในสมัยนี้มีคนไม่น้อยเลยที่เสียชีวิตเพราะแย่ง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ต่าง ๆ ฆ่ากันตาย เพราะการยอมให้กายใจของตนตกอยู่ภายใต้อำนาจของรูป เป็นต้น โดยขาดการควบคุมด้วยศีลธรรม กามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส จึงเป็นเหมือนน้ำวน ที่ก่อภัยอันตรายให้เกิดแก่ผู้ตกไปในวังวนเหล่านั้น

๔. ภัย คือปลาร้ายหรือปลาฉลาม

ปลาฉลามนั้นเป็นสัตว์ที่น่ากลัว คือแม้แต่เฉี่ยวนิดเดียวก็อาจจะงับเอาเนื้อคนไปได้เป็นชิ้นๆ ปลาฉลามร้ายในที่นี้ ท่านบอกว่า

ได้แก่ เพศตรงกันข้าม ซึ่งนุ่งห่มไม่เรียบร้อย เมื่อไปพบเห็นเข้า จิตใจของบุคคลก็จะเปลี่ยนไปในทางที่ไม่เหมาะสม อาจกระตุ้นอารมณ์บุคคลให้วิปริตไป จนบางคนควบคุมความรู้สึกไว้ไม่อยู่ ลุอำนาจแก่อารมณ์ที่เกิดขึ้น จนถึงทำผิดจารีตประเพณี กฎหมายและศีลธรรมได้ ภัยเหล่านี้ เป็นภัยที่เกิดขึ้น แก่ชีวิตของคนทุกคน เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องอยู่กับ ชีวิตของคน

แม้แต่อาหาร ซึ่งทุกชีวิตอยู่ได้ก็ด้วยอาหาร แต่ถ้าอาหารที่มากจนเกินไป หรือว่ากินอาหารที่เป็นพิษ ขาดความสะอาด ก็อาจจะเป็นภัย แก่ชีวิตลงได้

เสื้อผ้าอาภรณ์ที่เป็นเครื่องประดับต่าง ๆ เช่นแหวน สร้อยเป็นต้น ที่ยอมรับกันว่าเป็นเครื่องประดับที่สวยงาม แต่ในขณะเดียวกันถ้าใช้สวมใส่ในสถานที่ไม่เหมาะไม่ควร อาจเป็นตัวนำภัยอันตรายมาสู่ชีวิตจนถึงกับตายได้

เรื่องเหล่านี้ เป็นการสอนให้บุคคลใช้สติปัญญาพินิจพิจารณาในเรื่องของการบริโภคอาหาร การมีผู้ใหญ่ผู้บังคับบัญชา และในฐานะที่ต้องเกี่ยวข้องกับคนอื่น และเรื่องของกามคุณหรือวัตถุกามทั้ง ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ตลอดถึงเพศตรงกันข้าม ซึ่งแต่ละอย่างนั้นทุกชีวิตจะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ ถึงแม้ว่าจะเป็นภัย ก็เป็นในระดับที่เกินดี สำหรับปุถุชนท่านจึงสอนให้ดำรงตนอยู่ด้วยความไม่ประมาท ในฐานะต่าง ๆ คือ

๑. ระวังใจไม่ให้กำหนัด ในเรื่องที่ชวนให้กำหนัด

๒. ระวังใจไม่ให้ขัดเคือง ในเรื่องที่ชวนให้ขัดเคือง

๓. ระวังใจไม่ให้ลุ่มหลงในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง

๔. ระวังใจไม่ให้มัวเมา ในเรื่องที่ชวนให้มัวเมา

ถ้าทำได้อย่างนี้ คนก็อาจหาประโยชน์จากภัยเหล่านั้นได้ เช่นเดียวกับการที่คนได้ประโยชน์จากไฟ

เพราะไฟและภัย จะทำอันตรายแก่คนได้ ก็เพราะสิ่งเหล่านั้นมีอำนาจเหนือคน แต่ถ้าคนใช้สติปัญญา สร้างอำนาจเหนือมันได้ ก็อาจได้รับประโยชน์จากภัยเหล่านั้น อย่างน้อยที่สุดก็จะไม่เป็นอันตรายร้ายแรงมากนัก

แนวทางสร้างสุข

ความสุข ย่อมเป็นที่ต้องการและปรารถนาของทุกคน เพราะหลักธรรมดามีอยู่ว่า ทุกชีวิตต้องการความสุข และเกลียดชังความทุกข์ ความต้องการเช่นนี้ไม่ยกเว้นแม้ในหมู่สัตว์ดิรัจฉาน เพราะเป็นความต้องการพื้นฐานของสรรพสัตว์

มีข้อที่ควรทำความเข้าใจเบื้องต้นคือ *ความสุขนั้นเป็นผลที่เกิดมาจากเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง และเหตุนั้นแน่นอนจะต้องเป็นเหตุที่ดี เพราะเป็นเรื่องของเหตุของผล ที่ไม่อาจขัดแย้งกันเองไม่ว่าในกาลไหน ๆ ก็ตาม ความสุขเป็นผลดี เหตุที่ให้เกิดความสุขต้องเป็นเหตุที่ดีด้วย*

แต่**ทำไม** ? ทำไม เราแต่ละคนจึงมีความสุข ทางกาย ใจ แตกต่างกัน อย่างเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นในปัจจุบัน บางคนมีความสุขความสบายไปเสียทุกอย่าง บางคนกลับหาความสุขไม่ได้ บางคนยิ่งซ้ำร้าย ตลอดชีวิตมีแต่ความทุกข์ทรมาน ความแตกต่างกันของคนในสังคมเหล่านี้ เป็นปัญหาที่น่าพิจารณามาก ถึงแม้ว่าเมื่อกล่าวโดยหลักความจริงอย่างแท้จริงแล้ว **โลกของเรานี้เต็มไปด้วยความทุกข์ ตั้งแต่ทุกข์ธรรมดา ๆ เช่นทุกข์เพราะความหิวกระหาย ความยากจน จนถึงความทุกข์อันเป็นสภาวะคือเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความพลัดพรากเป็นต้น** ก็ตาม

ถึงอย่างนั้น จากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เราจะพบว่า พระพุทธเจ้าทรงประสบปัญหาเหล่านี้มาแล้ว ทรงแก้ความทุกข์ระดับยอดทุกข์ได้มาแล้ว และมีคนเป็นจำนวนไม่น้อยเลย ที่ได้บรรลุผลเช่นเดียวกับที่พระองค์ได้ทรงประสบมา หลักธรรมทั้งหมดที่ทรงสั่งสอน จึงสรุปลงใน

เรื่องของความทุกข์ สาเหตุแห่งความทุกข์ เป้าหมายคือความสุขที่คนต้องการ และกรรมวิธีในการเข้าถึงความสุขตามฐานะที่ใครจะสามารถปฏิบัติได้แค่ไหนเพียงไร

แม้ในระดับของการบรรเทาความทุกข์ได้ ก็ถือได้ว่าเป็นความสุขระดับหนึ่งเหมือนกัน

เพราะอัธยาศัยและความสามารถของคนเราไม่เหมือนกัน ขีดความสามารถในการก้าวไป เพื่อความสุขของคนแตกต่างกัน ธรรมะอันเป็นหลักในการระงับทุกข์ สร้างสุข จึงถูกกำหนดไว้ในระดับต่าง ๆ กัน เพื่อให้เหมาะสมกับขีดความสามารถของบุคคลในการขจัดความทุกข์ และสร้างความสุขให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและส่วนรวม

สำหรับในที่นี้ จะกล่าวเฉพาะกรรมวิธีในการบรรเทาทุกข์ สร้างความสุข ของผู้ครองเรือน ซึ่งเป็นคนส่วนมากในสังคม ตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ เพื่อเป็นหลักในการศึกษาพิจารณา และดำเนินตามของผู้สนใจ

ความสุขในระดับชาวบ้านนั้น จะพบว่าไม่ได้มีเป้าหมายสูงเกินไป แต่อาจสรุปลงได้เป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

๑. ความสุขอันเกิดจากการมีทรัพย์ ทั้งเคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้

๒. ความสุขอันเกิดจากการสามารถตอบสนองความต้องการของตนในทางสมควรได้

๓. ความสุขที่เกิดจากการไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสินใคร ไม่ว่าในรูปของวัตถุธรรมหรือคุณธรรม

๔. ความสุขอันเกิดจากการทำงานที่ไม่ผิดกฎหมาย ศีลธรรม ไม่มีเวรภัยกับใคร ๆ

๕. ความสุขอันเกิดจากจิต ที่ไม่ถูกครอบงำด้วยอำนาจความชั่ว กิเลส

การสร้างความสุขในชีวิตประจำวันนั้น ถ้าหากจะแบ่งออกเป็นระยะ ตามวัยของชีวิต ควรจะแบ่งออกได้เป็น ๓ ระยะ คือ

๑. ระยะแรก เป็นการสร้างความสุขให้แก่ตนเอง

๒. ระยะที่สอง เป็นการสร้างความสุขของชีวิตคู่ คือการครองเรือน

๓. ระยะที่สาม เป็นการใช้ความรู้ ความสามารถ ทรัพย์ของตน สร้างความสุขให้แก่สังคม เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียว ความเคารพรัก นับถือกันและกัน จนถึงเป็นปัจจัยให้เกิดความสุขสมบูรณ์ ระดับมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ โดยมีนิพพานสมบัติเป็นเป้าหมายสูงสุด

เมื่อบุคคล ได้มีโอกาสศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาพอสมควรแล้ว จะพบความจริงว่า **พระพุทธเจ้า ในฐานะเป็น**

พระบรมครูแห่งโลก ได้ทรงแสดงธรรมเพื่อความสุขความเจริญของมวลสัตวโลกอย่างแท้จริง โดยไม่ได้มองข้ามปัญหาในระดับต่ำถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตาม พระองค์ได้ทรงแสดงไว้โดยบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง โดยมิได้ทรงเพ่งเล็งไปในทางช่วยคนให้ตรัสรู้ธรรม ตามพระองค์เป็นอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะทรงทราบชัดด้วยพระญาณว่า คนในโลกมีอุปนิสัยบารมีที่แตกต่างกัน ธรรมของพระองค์จึงทรงมุ่งช่วยคนทุกระดับ ตามกำลังของเขาเหล่านั้นจะเข้าถึงได้

ในเรื่องการสร้างสุขให้แก่ตนเองนั้น หาได้หมายความว่าทรงสอนให้คนเห็นแก่ตน มุ่งความสุขความเจริญสำหรับตนเท่านั้น แต่เพราะกฎธรรมดาที่ทุกคนไม่อาจปฏิเสธได้คือ

คนเราจะช่วยคนอื่นได้นั้น จะต้องช่วยตนเองให้ได้เสียก่อน เหมือนคนจะช่วยคนตกน้ำต้องหัดว่ายน้ำให้เป็นเสียก่อน ใครขืนช่วยทั้ง ๆ ที่ตนก็ว่ายน้ำไม่เป็น นอกจากจะไม่เกิดประโยชน์อะไรขึ้นมาแล้ว ยังเป็นการเพิ่มคนตายเพราะตกน้ำเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่งเท่านั้นเอง

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ในระยะแรก คนจำเป็นจะต้องตระหนักว่า ตนเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นจะเป็นที่พึ่งได้อย่างไรกัน ดังนั้นจึงควรเตือนตนด้วยตน และพิจารณาตนด้วยตน เป็นต้น คำสอนนี้เป็นการสอนให้คนมีความรับผิดชอบต่อตนเอง บุคคลอื่นมีมารดาบิดาเป็นต้น เป็นเพียงปัจจัยภายนอก ซึ่งเราจะพึ่งท่านได้ในบางโอกาสเท่านั้น

ในระยะนี้ จึงทรงสั่งสอนให้บุคคลทำตามโอวาท คำสั่งสอนแนะนำของผู้ใหญ่ มีมารดาบิดาเป็นต้น เพื่อช่วยให้ตนได้หลักในการพึ่งตนเอง ด้วยการเลือกดำเนินชีวิตในทางที่ถูกที่ควร ด้วยการศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้มีความรู้ในการดำรงชีวิตในภายหน้า โดยเฉพาะในระยะที่จิตของตน ยังอยู่ในสภาพที่อ่อนไหวต่ออารมณ์ภายนอกอยู่ ถ้าหากขาดการระวังในการดำเนินชีวิตแล้ว อาจจะตกหลุมอบายมุข คือทางแห่งความเสื่อมได้ เพราะถ้าตกลงไปในหลุมอบายมุขแล้ว โอกาสที่จะประสบความสุขในชีวิต ย่อมเป็นไปได้โดยยาก อบายมุขที่ควรระวังคือ

๑. ความเป็นนักเลงหญิง

๒. ความเป็นนักเลงการพนัน

๓. ความเป็นนักเลงสุรา ยาเมา เฮโรอีน ฝิ่น เป็นต้น

๔. ความเป็นผู้เกียจคร้านทำการงาน อันเป็นภาระหน้าที่ของตน

๕. การคบหาสมาคมกับคนชั่วเป็นมิตร เป็นสหาย ร่วมกิน ร่วมเที่ยว ร่วมนอนเป็นต้น

๖. ความเป็นผู้นิยมในการเที่ยวกลางคืน โดยไม่ให้ความสำคัญของบ้าน

ผู้ใดตั้งอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ ถือเป็นหลักในการพึ่งตน เว้นอบายมุขทั้ง ๖ ประการได้ ผู้นั้นย่อมอาจจะหาความสุขให้แก่ตนได้ตามสมควรแก่การปฏิบัติ

ระยะที่สอง เป็นระยะที่บุคคลได้ผ่านการเรียน การศึกษามาแล้ว เป็นระยะที่จะต้องประกอบการงาน เพื่อสร้างหลักฐานให้แก่ตนและครอบครัว ท่านได้แสดงหลักธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดความสุขในระยะนี้ไว้ ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา มีความหมั่นขยัน ในการประกอบกิจการงาน โดยไม่คำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อย ทุกข์ยาก ความลำบากและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งไม่พยายามอ้าง หนาว ร้อน หิว กระหาย เช้า สายเป็นต้น แล้วถือเอาเป็นสาเหตุในการไม่กระทำการงาน เพราะถ้าทำเช่นนั้น ย่อมเป็นการทำลายเวลาแห่งชีวิตให้เสียไป ในการประกอบความเพียร หรือลักษณะของคนที่ได้ชื่อว่ามีความหมั่นขยันนั้น จะต้องประกอบด้วยกรรมวิธีในการทำงาน ๓ ประการ คือ

๑.๑. ตั้งใจทำงานที่กำหนดไว้ว่าจะทำให้สำเร็จ

๑.๒. ทำงานที่แทรกซ้อนขึ้นมาให้สำเร็จ

๑.๓. ทำการงานนั้น ๆ ด้วยความเอาจริง เอาจัง มุ่งความสำเร็จเป็นเบื้องหน้า

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้ด้วยความเหนื่อยยากลำบาก ไม่ให้สิ้นเปลืองไป หายไป โดยพยายามรวบรวมให้มีส่วนเหลือจากการใช้จ่ายบ้าง เพราะในการทำงานนั้น รายเหลือย่อมมีความสำคัญกว่ารายรับ คนบางคนอาจจะได้มากแต่จ่ายหมด ย่อมสู้คนได้น้อย แต่เก็บส่วนหนึ่งไว้ไม่ได้ สิ่งที่จะต้องคำนึงให้มากเพราะ เราไม่อาจทราบได้ว่า ชีวิตการงาน

อนาคตของเราจะออกมาในรูปไหน การหาหลักประกันสำหรับชีวิตครอบครัวตระกูลวงศ์ไว้ จึงเป็นความจำเป็นที่ไม่ควรหลีกเลี่ยง

พระพุทธเจ้าทรงประทานหลักไว้ว่า ***เมื่อทำงานได้ทรัพย์มาแล้วให้แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนในงานอาชีพ ๑ ส่วน ใช้เลี้ยงดูตนเองครอบครัวให้มีสุข อีกหนึ่งส่วนเก็บไว้ใช้คราวจำเป็น***

๓. กัลยาณมิตตา การคบหาคนดีเป็นมิตรเป็นสหาย จะพบว่าในชีวิตของคนนั้น มิตรสหายย่อมเป็นปัจจัยอันสำคัญที่จะขาดเสียไม่ได้ เพราะคนเราจะอยู่ ทำงาน ดำรงชีวิตในโลกนี้แต่ลำพังคนเดียวไม่ได้ จำเป็นจะต้องพึ่งพาอาศัย เกี่ยวข้องกับคนอื่นอยู่ไม่มากก็น้อย แต่ในการคบหาสมาคมและเกี่ยวข้องกับคนอื่นนั้น ถ้าเป็นการคบหากับคนที่ไม่ดีแล้ว ย่อมเป็นเหมือนกับการจูงมือกันไปลงเหว

ด้วยเหตุนี้ ทางพระพุทธศาสนาจึงได้กล่าวถึงมิตรเอาไว้สองลักษณะ คือมิตรชั่วหรือคนชั่ว เป็นผู้ที่บุคคลผู้หวังความเจริญควรหลีกหนีให้ห่างไกล เหมือนหลีกทางที่มีภัยอันตรายฉะนั้น สำหรับมิตรที่ดีแล้ว ให้เข้าไปคบหาสมาคม ให้ความรัก นับถือเหมือนมารดาบิดากับบุตรธิดาฉะนั้น

จะทราบได้อย่างไรว่า ใครเป็นมิตรดีและมิตรชั่วเล่า ?

ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงจำแนกประเภทแห่งมิตรดีไว้ ๔ ประเภทใหญ่ คือ

๑. **มิตรมีอุปการะ** *เช่นช่วยเหลือและป้องกันทรัพย์สมบัติ ให้เป็นต้น*

๒. ***มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์*** *หมายถึงคนที่พร้อมจะผจญความทุกข์และเสวยความสุขร่วมกัน*

๓. ***มิตรแนะนำประโยชน์ให้*** *เช่นให้คำปรึกษาที่มีคุณค่า ให้สติชี้แนะข้อที่ควรทำและไม่ควรทำเป็นต้น*

๔. **มิตรมีความรัก** *เช่นให้ความเคารพนับถือต่อเรา ผู้ใหญ่ ของเราและพร้อมที่จะเสียสละทรัพย์ เป็นต้น เพื่อเราได้*

การที่ใครก็ตาม ได้คนมีลักษณะดังกล่าวมาเป็นมิตรสหาย เพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมเป็นเส้นทางอีกสายหนึ่งที่จะช่วยให้ก้าวไปถึงความสุข

๔. สมชีวิตา การเลี้ยงชีวิตพอสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ในลักษณะที่ไม่ฟุ่มเฟือยและกระเหม็ดกระแหม่จนเกินไป เข้าทำนองภาษิตที่ว่า

มีน้อยจ่ายน้อยค่อยบรรจง
อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน
ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ
ให้เป็นมื้อเป็นคราวทั้งคาวหวาน

เพราะในการหาความสุขจากการใช้จ่ายทรัพย์นั้น น้อยไปหรือมากไป ย่อมไม่อาจให้ความสุขตามใจหวังได้ คนโบราณได้มองเห็นความจำเป็นในการที่ทุกคนจำเป็นจะต้องดำรงตนตามสมควรแก่ฐานะ ไม่ทำอะไรให้เกินฐานะทางการเงิน การงาน และความเป็นของตน จึงได้กล่าวเป็นคำคมให้คิดว่า

เห็นช้างขี้ ก็อย่าขี้ เอาอย่างช้าง
เห็นเหมืองกว้าง ก็อย่ากว้าง เอาอย่างเหมือง
เบี้ยก็น้อย หอยก็น้อย พลอยสิ้นเปลือง
เกิดฝืดเคือง เข้าก็แย่ แก้กันนัว

ก่อนใช้จ่าย ถ้าบุคคลได้พิจารณาถึงความจำเป็นอย่างแท้จริง สิ่งจำเป็น สิ่งตอบสนองความต้องการ สิ่งชดเชยอารมณ์ แล้วพยายามให้ความสำคัญต่อสิ่งเหล่านั้นในระดับที่ลดหลั่นลงมา กำลังทรัพย์มีอำนาจในการซื้อหามากน้อยเพียงไร เมื่อใช้จ่ายลงไปแล้วจะไม่เดือดร้อน ก็ใช้จ่ายไปตามความจำเป็นและกำลังทรัพย์ดังกล่าว ความสุขจากการใช้จ่ายทรัพย์ก็จะเกิดขึ้น

ระยะที่สาม เป็นระยะที่ต้องเข้าเกี่ยวข้องกับคนมากขึ้น เนื่องจากคนเรามีอัธยาศัย ความคิด การกระทำพื้นฐานทางจิต เป็นต้น แตกต่างกันในชีวิตของผู้ครองเรือนนั้น ถ้าต้องการความสุขทางด้านสมาคม การครองชีวิตคู่ และจิตใจแล้ว จำเป็นจะต้องมีหลักเพิ่มขึ้นอีก คือ

๑. **สัจจะ** *มีความสัตย์สุจริต จะประพฤติ กระทำ พูด สิ่งใดก็ให้ได้จริง เป็นจริงตามความจริง*

การอยู่ร่วมกันนั้น ถ้าขาดสัจจะ คือความจริงต่อกันแล้ว ความหวาดระแวงกัน ไม่เชื่อถือกันก็จะเกิดขึ้น *อันความหวาดระแวงต่อกัน สำหรับคนที่อยู่ร่วมกัน และต้องเกี่ยวข้องกันนั้น เป็นอันตรายที่น่ากลัวประการหนึ่ง* อาการที่เรียกว่า **หน้าไหว้หลังหลอก** หรือ **ต่อหน้ามะพลับ ลับหลังตะโก** นั้น เป็นข้อที่ควรหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล

๒. ทมะ คือ*ความฝึก ข่ม ยับยั้ง อารมณ์ที่เกิดขึ้น*

ธรรมดาใจของคนนั้น ถ้าไม่ได้ฝึก ย่อมตกไปในอำนาจของความชั่วได้ง่าย เมื่อจิตถูกครอบงำด้วยความชั่ว อารมณ์ที่เกิดขึ้นภายในจิตก็จะออกมาในรูปลักษณะที่ไม่ดี ถ้าบุคคลกระทำอะไรลงไปตามอำนาจอารมณ์เหล่านั้น ผลก็จะออกมาในทางที่ไม่ดี ดังนั้นท่านจึงสอนให้รู้จักฝึกจิต ในคราวที่ควรฝึก ข่มจิตจากอารมณ์ไม่ดีในคราวที่ควรข่ม และหยุดยั้งอารมณ์ที่พิจารณาเห็นว่า ถ้าพูดหรือทำไปตามอำนาจของมันแล้ว ผลเสียจะเกิดขึ้น ก็พยายามหยุดยั้งอารมณ์เหล่านั้นไว้ จะเห็นได้ว่าในปัจจุบัน มีสิ่งที่ยั่วยุ ยั่วยวนยั่วเย้าให้จิตหวั่นไหวมากอยู่ ถ้าคนไม่รู้จักฝึก ข่ม หยุดยั้งจิตจากสิ่งเหล่านั้นไว้บ้าง ย่อมลำบาก

๓. ขันติ *ความอดทน อดกลั้น ทนอด อดออม*

หมายถึงการที่บุคคลสามารถอดทนต่อสิ่งที่เกิดมาจากภายนอกได้ เมื่อกล่าวโดยสรุป คือ

- อดทนต่อปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ที่ผันแปรไปในรูปแบบต่าง ๆ
- อดทนต่อความเหนื่อยยาก ในการปฏิบัติภารกิจการงานมีจิตใจตั้งมั่นไม่หวั่นไหวง่าย
- อดทนต่อทุกขเวทนา อันเกิดมาจากความหิว กระหายเจ็บป่วย เป็นต้น ที่เกิดขึ้นทางกาย
- อดทนต่อการก้าวร้าว ด่าว่า ดูหมิ่น เหยียดหยามของบุคคลอื่น ไม่โกรธตอบ ไม่ด่าตอบ ไม่โต้ตอบ เป็นการหยุดเรื่องเลวร้ายทั้งหลาย อันจะเกิดขึ้นต่อไป

- อดทนต่ออารมณ์ที่ยั่วยวน เชิญชวน โน้มน้าวให้เกิดความอยากได้ ความกำหนัด ความต้องการในทางไม่ชอบธรรมได้

๔. จาคะ คือ *ความเสียสละ การแจกแบ่งให้ปัน*

บริจาคทั้งในรูปวัตถุ และสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความจริงใจที่ตนได้ตั้งเอาไว้ว่าจะกระทำอะไร แล้วเกิดความเกียจคร้าน เบื่อหน่ายท้อถอย ให้สละความรู้สึกอันนั้นเสีย ส่วนการสละวัตถุธรรมนั้นเป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่กันและกัน เป็นทางนำไปสู่ความเคารพรัก ความเข้าใจกัน สามัคคีกันในที่สุดด้วยความรัก ความเคารพ นับถือศรัทธา ตลอดจนสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม เป็นต้น

คุณธรรมเหล่านี้เป็นมรรค คือหนทางที่จะนำผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับความสุขตามสมควรแก่ฐานะ เพราะการปฏิบัติธรรมนั้น เป็นบุญ ทั้งที่เป็นส่วนเหตุและส่วนผล บุญนั้นเป็นสมบัติติดตน อำนวยผลเป็นความสุขทั้งในปัจจุบันและกาลภายหน้า ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำว่า

เธอทั้งหลายอย่าได้กลัวบุญเลย เพราะคำว่าบุญนั้นเป็นชื่อของความสุขนั้นเอง บุคคลผู้ต้องการความสุขจึงไม่ควรไม่ประมาทในการทำบุญทั้งหลาย

เหล่านี้เป็นแนวทางสร้างสุข ในระดับหนึ่ง

ผู้นำคุณภาพ

คำว่า **ผู้นำ** ย่อมเป็นที่ทราบทั่วไปแล้วว่า มีความจำเป็นตั้งแต่ยุคปฐมบรรพ์ เพราะว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ก็ตาม จำเป็นต้องมีผู้นำ เรื่องพัฒนาการทางความคิดในด้านผู้นำ ของมวลมนุษย์นั้นตามตำนานท่านแสดงว่า เดิมทีเดียวมนุษย์ก็อยู่อาศัยกัน ต่างคนต่างอยู่ แต่เมื่อจำนวนของมนุษย์ได้เพิ่มขึ้น การกระทำผิดต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น ไม่มีผู้ใหญ่ที่จะตัดสินวินิจฉัยลงโทษความผิดอันนั้น กลุ่มชนเหล่านั้นจึงได้เลือกผู้นำขึ้นมา ให้ชื่อผู้นำว่า **ราชา** แปลว่า ผู้ที่ทำให้ประชาชนยินดี คำว่า **ราช** นี้เอง เมื่อระยะกาลผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เราเรียกว่า**ราชา**บ้าง เรียกว่า**มหาราชา**บ้าง เรียกว่า**กษัตริย์**บ้าง ตลอดถึงเรียกว่า**พระเจ้าแผ่นดิน**บ้าง ทรงมีสถานะเป็น ***สมมติราช*** คือผู้ที่ประชาชนพร้อมใจกันสมมติขึ้น แม้ชื่อจะเปลี่ยนแปลงไป แต่โดยเนื้อหาแล้ว คือผู้นำในระดับต่าง ๆ นั่นเอง

สรุปว่าการปกครองในหมู่มนุษย์นั้น จะอยู่ในรูปแบบอะไรก็ตาม จำเป็นที่จะต้องมีผู้นำเป็นหัวหน้า เป็นประธานในการปกครองนั้น ๆ แต่ว่าผู้ที่เป็นหัวหน้านั้น ท่านไม่ได้หมายเฉพาะเจาะจงลงไปว่า เป็นผู้นำระดับสูงเท่านั้น แต่ที่จริงคนเราแต่ละคนย่อมมีฐานะเป็นผู้นำอยู่ในตัว คือจะเป็นผู้นำในขอบข่ายที่กว้างแคบออกไปตามอำนาจและหน้าที่ของแต่ละบุคคล เราจะพบว่า ภายในบ้านหนึ่งก็มีผู้นำเป็นพ่อบ้านเป็นแม่บ้าน แล้วก็เขยิบขึ้นไปถึงประเทศชาติมีผู้นำที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินบ้าง เป็นประธานาธิบดีบ้าง หรืออาจจะมีชื่อเรียกอย่างอื่นบ้าง

เมื่อว่าโดยเนื้อหา ท่านเหล่านั้นก็อยู่ในฐานะที่เป็นผู้นำนั่นเองความเป็นผู้นำหรือการมีผู้นำนั้น เป็นสิ่งจำเป็นในหมู่มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย เพราะถ้าหากว่า ไม่มีการนำหรือสังคมใดขาดผู้เป็นหัวหน้า ขาดผู้เป็นประธานแล้ว ก็เหมือนกับร่างกายที่ไม่มีศีรษะบุคคลผู้นั้นไม่อาจที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ โบราณท่านจึงแสดงหลักไว้ว่าในหมู่มนุษย์นั้นจำเป็นที่จะต้องมีผู้นำอย่างที่ท่านว่า ***สัตว์ต้องต้อนคนต้องนำ*** ท่านแสดงถึงว่า ถ้ามนุษย์จะไปเกี่ยวข้องกับมนุษย์ด้วยกันมนุษย์จะต้องมีผู้นำ ในด้านต่าง ๆ ในด้านการศึกษา ในด้านการประพฤติปฏิบัติ เป็นต้น ส่วนสัตว์ดิรัจฉานนั้น ถ้าหากมนุษย์นำมาใช้บางทีก็ไม่ต้องนำแต่ต้อนไปก็ได้ เมื่อมนุษย์จำเป็นจะต้องมีผู้นำเช่นนี้ สังคมจึงพยายามเลือกเฟ้นบุคคลที่จะมาเป็นผู้นำของตนเราจะพบว่า ระบบการปกครองในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะรูปแบบใดก็ตามต้องมีการเลือกเฟ้นผู้นำ ผู้เป็นประมุข ผู้เป็นหัวหน้า ในระดับต่างๆ

เพื่อให้ท่านเหล่านั้นรับภาระและรับผิดชอบในการงานตามหน้าที่ของท่าน แต่ว่าผู้นำเมื่อแบ่งออกไปแล้วก็จะได้เป็นสองประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ ผู้นำที่ดีและผู้นำที่ไม่ดี

ผู้นำที่ไม่ดีนั้น จะเป็นในหมู่สัตว์หรือหมู่มนุษย์ก็ตาม ย่อมไม่เป็นที่พึงปรารถนาของมนุษย์และสัตว์เหล่านั้น เพราะอาจจะนำมนุษย์และสัตว์ซึ่งเป็นบริวารของตนไป ประสบกับความพินาศเดือดร้อนตลอดถึงล้มตายไปได้

ดังนั้น จะเป็นสังคมของมนุษย์หรือของสัตว์ดิรัจฉานก็ตาม ย่อมปรารถนาผู้นำที่ดี การเลือกเฟ้นแสวงหาผู้นำที่ดีนั้น เป็นเรื่องพัฒนาการทางความคิดจากข้อมูลต่าง ๆ ที่โบราณบัณฑิตทั้งหลายพยายามศึกษา และรวบรวมตั้งไว้ ซึ่งเป็นสูตรสำหรับผู้นำตามหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ท่านได้แสดงไว้มากหลายข้อด้วยกัน

สำหรับในที่นี้ จะนำมาเพียงกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มหรือหมวดแห่งธรรมที่เป็นคุณสมบัติของผู้นำที่ดี ท่านแสดงว่าคุณธรรมเหล่านี้หากมีอยู่ในผู้นำท่านใดแล้ว จะทำให้ผู้นำท่านนั้นอยู่ในฐานะของรัฐบุรุษและมหาบุรุษ ถึงแม้ว่าชีวิตร่างกายของท่านจะต้องแตกสลายทำลายไปตามธรรมดาของสังขารก็ตาม แต่คุณธรรมความดีที่ท่านได้กระทำได้สร้างสรรค์ไว้ให้แก่โลกและสังคมนั้น จะเป็นเครื่องเตือนใจให้อนุชนรุ่นหลังเคารพสักการะและประพฤติปฏิบัติตาม เราจะพบว่าในทางพระพุทธศาสนานั้น ท่านได้เน้นหนักลักษณะของผู้นำในทางประพฤติปฏิบัติความดี เพราะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

ว่า ในขณะใดก็ตาม ประชาชนในชาติ ละเมิดศีลธรรมอันดีงามมาก มีการเบียดเบียนเข่นฆ่าประทุษร้ายกันมาก จะหาสวัสดิภาพในสังคมได้ยาก ในขณะนั้นความเปลี่ยนแปลงของดินฟ้าอากาศก็จะติดตามมา

หลักฐานเหล่านี้ ผู้สนใจสามารถค้นคว้าดูตัวอย่างได้ในทางประวัติศาสตร์ แต่ถ้าหากบ้านเมืองใดมีผู้นำในทางศีลธรรมนำประชาชนในทางศีลธรรม วิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านการเมืองการสังคม ก็จะบรรเทาเบาบางลงไปได้ ดังนั้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นเหลือเกินที่บุคคลใดก็ตามได้ก้าวขึ้นสู่ฐานะของผู้นำแล้ว จำเป็นที่จะต้องตระหนักถึงภาระหน้าที่ในความรับผิดชอบของตน และจำเป็นที่จะต้องเสริมสร้างคุณธรรมให้บังเกิดขึ้นภายในกาย วาจา ใจของตน เพื่อจะให้คุณธรรมนั้นเป็นผู้ชี้นำในการดำเนินชีวิต ในการนำประเทศชาติ ประชาชน กลุ่มชน ครอบครัวให้ได้บรรลุความสุขตามเป้าหมายที่ทุกชีวิตต้องการ

คุณธรรม เพื่อความเป็นผู้นำคุณภาพคืออะไร ?

คุณธรรมแห่งผู้นำคือ

๑. **การให้** คนที่อยู่ในฐานะผู้นำนั้น จะเป็นผู้นำอยู่ในระดับครอบครัว จนถึงระดับประเทศชาติก็ตาม ย่อมมีผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาที่จะต้องเอาใจใส่ดูแล ในความเป็นอยู่ของบุคคลเหล่านั้น ผู้นำที่ดีจะต้องให้การเลี้ยงดูบุคคลเหล่านั้น ให้เป็นอยู่อย่างปกติสุข ไม่ประสบความเดือดร้อนในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะผู้นำระดับบริหารด้วยแล้ว การดูแลข้าราชการและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตน

ตลอดถึงเจ้าพนักงานและพนักงานบริษัทห้างร้าน และองค์การรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ ยิ่งมีความจำเป็นมาก

โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ภาวะทางเศรษฐกิจกำลังบีบรัดความเป็นอยู่ของคนขนาดหนัก สิ่งของต่าง ๆ ในท้องตลาดกำลังแพงขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว สิ่งที่ไม่เคยแพงก็แพงติดตามขึ้นมา จำเป็นเหลือเกินที่ผู้นำ จะต้องช่วยเหลือบุคคลที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของตน ให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุขในภาวะเศรษฐกิจที่บีบรัดตนเอง และบุคคลภายใต้บังคับบัญชา ภายใต้การปกครองของตนในปัจจุบัน เพื่อให้ท่านเหล่านั้นสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข เพราะเมื่อร่างกายมีความอิ่มหนำสำราญไม่เดือดร้อนในการดำรงชีวิตแล้ว บุคคลเหล่านั้นสามารถที่จะทุ่มเทชีวิตจิตใจ แรงกาย แรงความคิด แรงสติปัญญา ปฏิบัติงานในหน้าที่ความรับผิดชอบของตนให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยได้

ความจริงข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ร่างกายที่หิวโหยหรือบุคคลที่ประสบความเดือดร้อนในการครองชีพย่อมไม่อาจที่จะทำงานได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะจิตใจไปครุ่นคิดถึงความเป็นอยู่ของครอบครัวเป็นต้น

ดังนั้น การที่ผู้นำพยายามช่วยเหลือบุคคลผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตน ในลักษณะดังกล่าวมาแล้ว นอกจากจะสร้างความสุขให้บุคคลเหล่านั้นแล้ว ยังเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการงานที่จะต้องจัดต้องทำให้ดียิ่งขึ้นไปด้วย

๒. **การไม่เบียดเบียน** บุคคลที่อยู่ในฐานะเป็นผู้นำ จะต้องเป็นผู้มีอาการทางกายทางวาจาที่แสดงออกเป็นไปในลักษณะที่ไม่เบียดเบียนประทุษร้ายหรือทำลายสวัสดิภาพในสังคมเสียเอง จะพบความจริงว่าความเดือดร้อนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นส่วนมากแล้วอาศัยเหตุที่บุคคลในสังคมละเลยศีลในพระพุทธศาสนา หรือหลักคำสอนในศาสนาต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อบัญญัติที่ศาสดาแต่ละท่านได้ห้ามเอาไว้ ผู้นำจำเป็นที่จะต้องน้อมเอาศีลที่ศาสดาของตนบัญญัติไว้ มาเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ ถ้าหากว่าผู้นำไม่เป็นผู้นำในการประทุษร้ายร่างกาย ประทุษร้ายทรัพย์สิน ประทุษร้ายวงศ์ตระกูลของบุคคลอื่นแล้ว บุคคลที่มีความรับผิดชอบลดหลั่นกันลงมา ย่อมไม่กระทำความชั่วความผิด เพราะว่า

บุคคลที่มีฝ่ามืออันปราศจากแผล สามารถจะจับแม้แต่ยาพิษได้ฉันใด ผู้นำที่ประกอบด้วยศีลดังที่กล่าวมาแล้ว ย่อมมีความมั่นใจที่จะจัดการกับบุคคลผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตน ซึ่งประพฤติผิดศีลธรรมได้เต็มที่ ฉันนั้น

ดังนั้น กิริยาอาการหรือมารยาททางกายวาจาของบุคคลที่เป็นผู้นำจะต้องอยู่ในสภาพที่เรียบร้อยงดงาม มีบุคลิกที่ชวนให้เกิดความเลื่อมใสประทับใจ ยินดีที่จะประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งผู้นำ นี้เป็นคุณธรรมประการที่สอง ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่จำเป็นสำหรับผู้นำทุกระดับ จะเป็นระดับของครอบครัวเรื่อยขึ้นมาจนถึงระดับบริหารประเทศชาติ

๓. **มีการเสียสละการบริจาคช่วยเหลือซึ่งกันและกัน** ตามกำลังความสามารถที่จะช่วยได้ การช่วยของผู้นำนั้นท่านได้บอกว่าจะต้องช่วยด้วยทรัพย์สินเงินทองของผู้นำเอง เช่นผู้นำในระดับผู้บริหาร ย่อมมีงบประมาณฉุกเฉินเอาไว้ เพื่อกิจการที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้เนื้อรู้ตัว จำเป็นที่รัฐจะต้องเสียสละ เพื่อช่วยเหลือบุคคลเหล่านั้น ในคราวที่เขาประสบภัยเช่น อุทกภัย อัคคีภัย และวาตภัยเป็นต้น เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของสังคมให้เบาบางลงไป ถ้าหากว่าตนอยู่ในฐานะที่จะบริจาคทรัพย์สิน เงินทองของตนเพื่อเกื้อกูลสงเคราะห์ อนุเคราะห์ และเป็นสาธารณกุศลได้ ก็ยิ่งเป็นการดี

แต่การที่สังคมจะกำหนดเป้าหมายเอาไว้ในลักษณะนี้ ก็เป็นดาบสองคมอยู่เหมือนกัน เพราะอาจจะทำให้ตำแหน่งผู้นำถูกผูกขาดโดยผู้มีฐานะร่ำรวย และถ้าหากว่าคนที่มีฐานะยากจนเกิดมาเป็นผู้นำเข้า แต่เมื่อสังคมเรียกร้องต้องการจะให้ผู้นำเสียสละเช่นว่า ขอรางวัล ขอขันน้ำพานรอง ขอถ้วย ขออะไรจากผู้นำ ผู้นำไม่มีกำลังทรัพย์ที่จะซื้อหาสิ่งเหล่ามาได้ด้วยเงินเดือนของตน แต่เพื่อรักษาเกียรติประวัติของตน ตำแหน่งหน้าที่เอาไว้ ผู้นำอาจจะกระทำในสิ่งที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรมได้

ดังนั้น **การบริจาค** ท่านจึงหมายเพียง การยินดีกระทำเท่าที่ขอบเขตความสามารถของผู้นำจะบริจาคได้ในส่วนที่เป็นทรัพย์สินเงินทองของตน และเป็นของส่วนรวม คืองบประมาณของรัฐนั้นผู้นำอาจจะอนุมัติให้ช่วยเหลือตามความจำเป็นที่เกิดขึ้น แต่ไม่ควร

จะมากจนเกินไป เพราะว่าสังคมใดก็ตาม ถ้าหากว่ามีการบริจาคกันโดยไม่รู้จักขอบเขต หรือความพอเหมาะพอดีแล้ว จะสร้างคนประเภทหนึ่งขึ้นในสังคม คือบุคคลที่สังคมจะต้องเลี้ยงดู โดยไม่ยอมทำงานอะไร แต่จะรอคอยการบริจาคของราชการบ้าง มูลนิธิการกุศลบ้าง การเกิดบุคคลในลักษณะนี้ขึ้นมาในสังคมนั้น ย่อมไม่เป็นที่พึงปรารถนาของสังคมและของรัฐ

ดังนั้น การบริจาคจึงควรเป็นลักษณะดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

การบริจาค เป็นการเสียสละความเห็นแก่ตัว เป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้นำว่า เมื่อถึงคราวที่จะต้องเสียสละนั้น ตนเองพร้อมที่จะเสียสละแม้แต่ทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งตนได้มาแม้ในกาลก่อนที่จะก้าวมาสู่ฐานะความเป็นผู้นำ

บุคคลเมื่อเห็นผู้นำ นำในทางดีเช่นนี้ก็จะประพฤติปฏิบัติตาม ในที่สุดสาธารณภัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก็จะได้รับการบรรเทาให้เบาบางลงไปในเวลาอันรวดเร็วได้

การเสียสละช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นสิ่งจำเป็นในสังคมทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะยามมีภัยดังกล่าวมาแล้ว

๔. **มีความซื่อตรง** ความซื่อตรงนี้หมายถึงซื่อตรงต่อหน้าที่การงาน ตนมีหน้าที่ความรับผิดชอบในการงานใดจะต้องเป็นผู้มีความซื่อตรงในการงานนั้น ๆ ทำการงานนั้น ๆ ด้วยความรับผิดชอบด้วยความตั้งใจจริง มีความจริงทั้งทางกายวาจาอันมีพื้นฐานมาจากความจริงใจ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่มาตีโวหารแสดงให้คนอื่นเห็นว่าตนทำงานมาก แต่ว่างานนั้นไม่มีผลออกมาประจักษ์แก่สายตา

ของบุคคลทั่วไป ผู้นำนั้นไม่ใช่เรื่องการใช้วาทโวหาร แต่เป็นการชี้นำด้วยการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่าง เช่น ในวัดหนึ่ง ถ้าสมภารเป็นผู้ปฏิบัติธรรม รองลงไป ลดหลั่นกันลงไปถึงเณรน้อย และเด็กวัดก็จะกลายเป็นผู้ปฏิบัติธรรมไปด้วย อย่างที่ท่านแสดงไว้ว่า

จะดูวัด ให้ดูถาน จะดูสมภาร ให้ดูลูกวัด ลูกวัดไม่ดี หลวงชีสกปรก

หรือถ้าหากว่าลูกวัดผู้มีศีล มีอาจาระมรรยาทเรียบร้อยแล้ว ก็เป็นหลักยืนยันได้ว่า สมภารจะต้องเป็นผู้มีศีล มีอาจาระเรียบร้อยตามไปด้วย แม้แต่ระดับจะสูงขึ้นไปก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ถ้าหากว่า ผู้นำมีความซื่อตรงต่อหน้าที่ราชการ ไม่พยายามเบียดบังในสิ่งที่ตนไม่มีสิทธิอันชอบธรรมที่จะได้ พยายามปฏิบัติกิจการงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง ต่อส่วนราชการ ต่อประเทศชาติ ต่อประชาชน ซึ่งตนได้รับมอบหมายให้มาทำหน้าที่ผู้นำนั้นๆ

และในด้านวาจา ก็จะต้องเป็นผู้นำที่จริงทางวาจา บุคคลที่อยู่ในฐานะผู้นำที่ดีนั้น จำเป็นเหลือเกินที่จะต้องระมัดระวังวาจาให้จงหนัก เพราะว่าการพูดอะไรลงไปในลักษณะที่ผูกมัดตนเองจนเกินไปนั้น เป็นสิ่งที่ไม่บังควร เพราะในการทำงานนั้นเป็นเรื่องที่ยังไม่ได้ริเริ่ม อาจจะประสบพบอุปสรรคอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาก็ได้ คำพูดจึงควรที่จะมีลักษณะที่อ่อนตัวได้ คือต้องมีข้อแม้อย่างใดอย่างหนึ่งเอาไว้บ้าง ไม่ใช่ใช้คำว่า*ทั้งสิ้น ทั้งหมด ทันที ทันใด รวดเร็ว* ซึ่งคำเหล่านี้เป็นคำที่ผูกมัดตนเองจนเกินไป เช่นปัจจุบันนี้เราพูดถึง การปฏิรูปที่ดิน ก็เรียกร้องต้องการกัน รัฐบาลก็จะมีนโยบายใน ลักษณะนี้ แต่ถ้าหากจะพูดว่า จะจัดการปฏิรูปที่ดินให้ทั่ว

ทั้งประเทศอย่างนี้ จะเป็นการพูดที่ผูกมัดตนเองจนเกินไป เพราะงานเหล่านี้เป็นงานที่จะต้องค่อยทำค่อยไปตามกำลังงบประมาณ และความจำเป็นของบุคคลซึ่งไม่เหมือนกัน บุคคลที่เดือดร้อนควรจะได้รับการช่วยเหลือก่อน บุคคลที่เดือดร้อนน้อยกว่านั้น ก็รอไว้สักอีกระยะหนึ่ง แต่เป็นเป้าหมายที่จะทำ ส่วนจะทำได้แค่ไหนนั้นย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ดังนั้นจะพบว่า การเป็นผู้นำ เรื่องของวาจาเป็นเรื่องที่ควรระมัดระวัง ไม่ควรพูดอะไรให้เป็นการผูกมัดตัวเอง และพูดโดยขาดความยับยั้งชั่งใจ คิดใคร่ครวญให้ดีเสียก่อนจึงพูด และควรพูดแต่น้อย เพราะเมื่อพูดออกไปแล้วจะกลายเป็นสัญญาประชาคมที่ตนต้องปฏิบัติตาม ถ้าหากว่าทำตามที่ตนพูดไว้ไม่ได้ จะเป็นการเสียเกียรติภูมิของตน และอาจจะกระทบกระเทือนต่อฐานะของตนและบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นเมื่อพูดสิ่งใดออกไปแล้วก็ต้องทำให้ได้ การสำรวมวาจาจึงเป็นการดี เพื่อป้องกันมิให้พูดในทำนองที่ผูกมัดตนเองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

๕. ความสุจริตและยุติธรรม คำว่าสุจริตและยุติธรรมนี้เป็นคำที่เรานิยมใช้กันมาก ถือว่ามีความหมายรัดกุมพอสมควร หมายความว่า การกระทำอันใดก็ตามที่ไม่เป็นไปในลักษณะเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนคนอื่น เบียดเบียนตนเองและบุคคลอื่นให้เดือดร้อน การกระทำอันนั้นชื่อว่าการกระทำที่สุจริต แต่มีคำอยู่อีกคำหนึ่งคือ **ยุติธรรม** นั้นเราจะพบว่า ในบางครั้งบางคราวจำเป็นที่จะต้องมีการเบียดเบียนบุคคล คือเบียดเบียนคน

อื่นไปบ้าง เช่นว่า ผู้ที่กระทำผิดกฎหมาย ผู้เป็นหัวหน้าจะต้องจัดการกับบุคคลเหล่านั้น เพื่อให้เกิดความยุติธรรมขึ้น ถ้าหากว่าไม่จัดการกับบุคคลที่กระทำผิดกฎหมายให้ได้รับโทษสมควรแก่ความผิดแล้ว ในที่สุดการปกครองของผู้นำในลักษณะนี้ ก็จะไม่ประกอบด้วยสุจริตและยุติธรรม ในขณะเดียวกันตัวผู้นำต้องเป็นผู้เคารพต่อกฎหมาย คือจะเป็นพ่อบ้านแม่เรือนตลอดถึงระดับสูง ๆ ขึ้นไปดังที่กล่าวมาแล้ว จากสูงสุดลงมาต่ำสุดนี้ จะต้องเป็นผู้นำในการเคารพกฎหมาย คือจะต้องไม่ละเมิดกฎหมายเสียเอง ไม่ใช่พยายามที่จะเน้นจะชี้แจงชักชวนชี้นำประชาชน ให้เคารพต่อบทบัญญัติของกฎหมายและรัฐธรรมนูญ แต่ตนเป็นผู้ละเมิดกฎหมายนั้นเสียเอง ก็เข้าทำนองโบราณท่านชอบกล่าวกันว่า **ว่าแต่เขาอิเหนาเป็นเอง** คำสั่งที่เกิดขึ้นจากบุคคลในลักษณะนี้ก็ขาดความศักดิ์สิทธิ์ บุคคลไม่ศรัทธาไม่ยอมรับนับถือและปฏิบัติตาม

ดังนั้น ความเป็นผู้ซื่อตรงต่อตนเองต่อการงาน ซื่อตรงต่อประเทศชาติประชาชน ซื่อตรงต่อบุคคลผู้เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งทางกายทางวาจา และทางจิตใจ โดยยึดหลักซื่อตรงต่อกฎหมาย ต่อศีลธรรมอันดีงาม ต่อความซื่อสัตย์สุจริตและยุติธรรมเป็นหลัก

๖. เป็นผู้มีอัธยาศัยที่อ่อนโยน มีวาจาที่ไพเราะ สละสลวย ฟังแล้วสบายหูชื่นใจ อย่างสำนวนในปัจจุบันเขาเรียกว่า ***มีหลักมนุษยสัมพันธ์ที่ดี*** คือสามารถที่จะเกี่ยวข้องพบปะกับประชาชนได้ทุกระดับชั้น ในขณะพบกัน ในขณะสนทนากัน หรือเกี่ยวข้องในกิจการงานกัน อาจจะสร้างความประทับใจให้เกิดขึ้นแก่บุคคลที่

จะมาเกี่ยวข้อง เราจะเห็นว่าความอ่อนนี้ เป็นเรื่องของ ธรรมชาติส่วนมากแล้วสิ่งที่อ่อนอยู่สูงสุด เช่น ต้นไม้ใบอ่อนก็อยู่ที่ส่วนที่สูงที่สุดของต้นไม้ คนเราก็เหมือนกัน ความเป็นผู้อ่อนโยน ละมุนละไมมีอัธยาศัยที่น่าเคารพรักนับถือของบุคคลนั้น ไม่ได้ทำให้บุคคลผู้นั้นเสียบุคลิกของความเป็นผู้นำไปแต่ประการใด แต่จะทำให้บุคคลผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ที่มาเกี่ยวข้องเกิดความประทับใจยอมรับนับถือเชื่อฟัง และพร้อมที่จะปฏิบัติตาม เพราะคนเรานั้นโดยปกติแล้วนิยมความอ่อนโยน กิริยามารยาทที่แสดงออกมาในลักษณะที่ละมุนละไมสวยงามนั้น ย่อมสร้างความ ประทับใจความพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติตาม สามารถสร้างความเคารพนับถือ ให้บังเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตน และบุคคลที่เกี่ยวข้องได้ไม่ยากนัก

๗. สามารถเอาชนะใจตนเองได้ บุคคลผู้ที่อยู่ในฐานะผู้นำนั้นจะต้องมีความพยายามชนะใจตนเอง พระพุทธศาสนาแสดงว่า

วโส อิสฺสริยํ โลเก แปลว่า *อำนาจเป็นใหญ่ในโลก*

ผู้นำไม่ว่าจะอยู่ในระดับใดก็ตาม ส่วนมากจะสัมพันธ์กับอำนาจ เมื่ออำนาจมีมาสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นอามิสหรือเป็นเหยื่อก็จะติดตามมา การพินอบพิเทา การเอาอกเอาใจ การประจบประแจงมีของขวัญมีอะไรต่อมิอะไรติดตามมา ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีจิตใจเข้มแข็ง ไม่ไปหลงกลต่อสิ่งเหล่านั้น ไม่ยอมสยบต่อสินจ้างรางวัลซึ่งได้มาโดยขาดพื้นของความสุจริตยุติธรรม การกระทำอย่างนี้ได้ก็ต้องอาศัยความเพียรความพยายามที่จะชนะความเห็นแก่ตัว

ความโลภ ความหลง ความอยากได้ ซึ่งบังเกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องทำให้ผู้นำเป็นจำนวนมากต้องเสียผู้เสียคนไปก็เพราะมาติดเหยื่อซึ่งบุคคลหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ต้องการอาศัยอำนาจซึ่งผู้นำมีอยู่ มาเป็นประโยชน์แก่ตนและพวกของตน

ดังนั้น ผู้นำจึงต้องพยายามสละความรู้สึกเช่นนั้นออกไป โดยทำลายความรู้สึกอยากได้ ความต้องการ ความปรารถนา ความหรูหรา ความฟุ่มเฟือยออกไป ได้โปรดเข้าใจว่า

ลาภและสักการะต่าง ๆ นั้นเป็นของที่เสื่อมสลายได้ และบุคคลเมื่อตายไปก็ไม่อาจนำทรัพย์สมบัติจำนวนมหาศาลไปได้ คนจะนำไปได้ก็เพียงคุณงามความดีเท่านั้นเอง

ดังที่ท่านประพันธ์เป็นคำกลอนไว้ว่า

ยศและลาภ หาบไป ไม่ได้แน่
มีเพียงแต่ ต้นทุน บุญกุศล
ทรัพย์สมบัติ ทิ้งไว้ ให้ปวงชน
แม้ร่างตน เขายังเอา ไปเผาไฟ

ดังนั้น เรื่องคุณงามความดีจึงเป็นคุณสมบัติถาวร สมบัติที่ติดตัวผู้นำหรือบุคคลทั่วไปได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้นำจึงควรสละความรู้สึกไม่ดีนั้นให้ออกไป แล้วดำรงตนเองให้อยู่ในความสุจริตยุติธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว

แน่นอนบางครั้ง หัวหน้าอาจจะชนะใจตนเอง คือตนเองอาจจะไม่ไปเกี่ยวข้องเรื่องเหล่านั้น แต่ว่าบริษัทบริวารของตนอาจจะเป็นตัวการที่ทำให้เกียรติภูมิของผู้นำตกต่ำไป ดังนั้นผู้นำจะต้องมี

จิตใจเข้มแข็งในการที่จะลงโทษ และปฏิบัติการอันเหมาะสมแก่ความประพฤติในทางไม่ดีของลูกน้อง เพื่อให้แต่ละคนสำนึกถึงภาระความรับผิดชอบ เกียรติภูมิ ความสุจริตยุติธรรม ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

๘. เป็นผู้ที่ไม่โกรธง่าย เราจะพบว่า ระดับผู้นำหรือผู้บริหารนั้น จะประสบกับสิ่งที่น่าปรารถนาและที่ไม่น่าปรารถนาในอารมณ์ทั้งสองอย่างนั้น โดยคนทั่วไปจะยินดีในส่วนที่น่าปรารถนาจะไม่พอใจในส่วนที่ไม่น่าปรารถนา แต่บุคคลที่เป็นผู้นำนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจไม่หวั่นไหว ไม่ว่าอารมณ์นั้นจะมาในรูปแบบใด จะต้องเป็นผู้ไม่โกรธง่าย เช่น ในการสัมภาษณ์ต่อผู้สื่อข่าว อาจจะมีการสัมภาษณ์แบบซักค้าน หรือแบบชี้นำอะไรต่าง ๆ แบบนี้เกิดขึ้น หรือคำพูดในทำนองดูหมิ่นเกิดขึ้น ก็จำเป็นที่จะต้องยับยั้งชั่งใจเอาไว้ไม่ให้ความโกรธเกิดขึ้นครอบงำจิตใจ เพราะถ้าหากว่าตอบคำซักถามออกไป ในขณะที่จิตใจมีความโกรธอยู่จะเกิดความพลั้งพลาดขึ้นได้ ดังที่ท่านกล่าวว่า

เมื่อความโกรธเข้ามาทางประตู เหตุผลก็จะหนีออกไปทางหน้าต่าง

ก่อนจะพูดเราเป็นนายของคำพูด แต่เมื่อพูดแล้วคำพูดจะเป็นนายเรา

ดังนั้น คำพูดของบุคคลที่ประกอบด้วยความโกรธเราจะพบหลักความจริงว่า จะขาดเหตุผล มีความบกพร่องอยู่ในคำพูดนั้นเป็นอันมาก ถ้าหากว่าคำพูดนั้นเป็นคำพูดที่เกี่ยวกับนโยบาย เกี่ยวกับหลักการ ซึ่งตนจะต้องปฏิบัติ ก็จะกลายเป็นสัญญาประชาคม ผูกมัดตนดังกล่าวแล้ว เมื่อผลของคำพูดออกมาในลักษณะเช่นนั้นก็จะทำความอึดอัดขัดข้องใจให้เกิดขึ้นแก่ตน ความเป็นผู้ไม่โกรธจึงเป็นความสำคัญสำหรับผู้นำเป็นอย่างมาก

๙. ความไม่เบียดเบียน

การประทุษร้ายจองล้างจองผลาญใคร ซึ่งไม่ใช่เป็นฝักฝ่ายพรรคพวกของตน ที่เขาดำรงอยู่ในกฎหมายและศีลธรรม อันไม่ใช่การทำไปตามหน้าที่เช่นว่า คนผิดก็ว่าไปตามผิด ถูกก็ว่ากันไปตามถูกนั้น ไม่ได้จัดเข้าในข้อนี้ เพราะนั่นคือหน้าที่ซึ่งวางบนความสุจริตและยุติธรรม ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

แต่คำว่าเบียดเบียนนั้นหมายถึงว่า การเบียดเบียนบุคคลอื่นด้วยเหตุผลอะไรก็ตาม เช่นความอาฆาตแค้น หรือว่าเพราะตนเข้าใจว่าผู้นั้นอาจจะเป็นอุปสรรคขวากหนามในเส้นทางชีวิตของตนแล้วเบียดเบียนประทุษร้ายเขา ในการเบียดเบียน อาจจะทำได้ทั้งทางกายหรืออาจจะทำได้โดยการพูดจาใส่ร้าย หรือ พูดให้คนเข้าใจไปในแง่ใดแง่หนึ่ง ซึ่งมีผลด้านลบต่อฝ่ายตรงกันข้าม ผู้นำที่ดีจำเป็นที่จะต้องละเว้นการกระทำนั้น ๆ ในขณะเดียวกันสำหรับบุคคลผู้กระทำทุจริตผิดกฎหมาย ผู้นำอาจจะละเลยภาระความรับผิดชอบที่จะต้องจัดการเรื่องราวเหล่านั้นให้สำเร็จเสร็จเรียบร้อยไปตามตัวบทกฎหมาย อย่างนี้ไม่ชื่อว่าเป็นการเบียดเบียนอะไร แต่เป็นการทำงานตามขอบข่ายและหน้าที่ความรับผิดชอบของตน

๑๐. **ความอดทน** จะพบว่าในชีวิตของผู้นำนั้น ผู้นำจะต้องมีความอดทนที่เพิ่มขึ้นตามลำดับ ผู้นำในครอบครัวก็อดทนน้อยหน่อย พอเขยิบขึ้นสูงไป เช่นพวกห้างร้าน บริษัท พวกรัฐวิสาหกิจ พวกกอง พวกกรม กระทรวง ตลอดถึงรัฐมนตรี นายกรัฐมนตรี

จะต้องเพิ่มความอดทนเป็นกำลังสอง กำลังสี่ เพราะว่ามีเรื่องราวต่าง ๆ ขึ้นมากระทบรอบด้าน ถ้าขาดความอดทนเสียแล้ว ไม่อาจจะทำงานใหญ่ให้ลุล่วงไปได้ ดังนั้น ขันติคือความอดทนนี้จึงเป็นหลักธรรมที่จำเป็น ออกจะเป็นเรื่องแปลกอยู่ประการหนึ่งในสังคมคน คือจะเป็นใครก็ตามพอเริ่มมาเกี่ยวข้องที่จะรับผิดชอบต่อประชาชน ซึ่งจะต้องเสียสละตนเองเพื่อประเทศชาติ และประชาชน ก็จะต้องมีประชาชนกลุ่มหนึ่ง คอยกระแหนะกระแหนเหน็บแนม คอยทำลายในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นนี้ เป็นเรื่องที่ผู้นำจะต้องอดทนต่อสิ่งเรื่องราวการกระทำเหล่านั้น ไม่ว่าจะมาในรูปแบบอย่างไรก็ตาม จะต้องอดทนไว้อย่างเดียว ไม่วู่วามหุนหันพลันแล่นแสดงความโกรธออกมา หรือมีกิริยาโต้ตอบไปในทางที่ไม่เหมาะไม่ควร เพราะถ้าหากว่าทำไปย่อมเป็นความเสียหาย ทั้งแก่ตนเองทั้งแก่บุคคลอื่น

๑๑. ต้องเป็นผู้ที่ไม่ยินดียินร้ายในโลกธรรม

จะพบว่าในชีวิตของบุคคลทุกระดับ โดบเฉพาะผู้นำทุกระดับจะต้องเกี่ยวข้องพัวพันอยู่กับลาภกับยศกับสรรเสริญกับความสุขซึ่งเป็นที่น่าพึงปรารถนา ถ้าไม่อย่างนั้นก็เป็นไปในทางเสื่อมลาภเสื่อมยศ นินทาและความทุกข์ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและเกิดขึ้นได้แก่ทุกคน ผู้นำที่ดีจะต้องทำความรู้สึกไว้ภายในใจในเมื่อโลกธรรมฝ่ายที่น่าปรารถนาบังเกิดขึ้น ไม่ควรจะลิงโลดยินดี เพลิดเพลินเห่อเหิม จนถึงกับลืมตัวไป อย่าพยายามคิดว่าตนเองเป็นเอกอัครมหาบุรุษในโลก โดยมองคนอื่นเป็นเศษสวะที่ไม่มีความหมายไป

ถ้าความรู้สึกพุ่งแรงถึงขีดนี้แล้ว อาจจะมีการกระทบางสิ่งบางอย่างซึ่งไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองและแก่สังคมเป็นส่วนรวม ผู้นำในลักษณะนี้ย่อมไม่เป็นที่ปรารถนาของบุคคลทั่วไป เมื่อประสบกับฝ่ายที่ตนเองไม่ต้องการให้เกิดขึ้น แต่กลับเกิดขึ้นแก่ตน ก็ควรปลงใจยอมรับความจริงว่า อันอนิจจังทางการเมืองนั้น เป็นเรื่องที่เห็นได้ชัดเจนยิ่งนัก วันนี้อยู่ในทำเนียบประธานาธิบดี พรุ่งนี้อาจจะเข้าไปอยู่ในคุก มะรืนนี้อาจจะต้องถูกยิงเป้า นี้คือความจริงทางประวัติศาสตร์ที่ทุกคนจะต้องยอมรับว่า อนิจจังทางการเมืองนั้นเป็นสิ่งที่เห็นได้ง่าย

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนไว้ว่า เมื่อโลกธรรมทั้งสองฝ่ายนี้เกิดขึ้น จะต้องทำความรู้สึกว่า

โลกธรรมเกิดขึ้นแล้วแก่เรา แต่โลกธรรมเหล่านี้เป็นของไม่เที่ยง มีความแปรปรวนไปตามธรรมดา เมื่อโลกธรรมส่วนที่น่าปรารถนาเกิดขึ้นก็ไม่ยินดี เห่อเหิมจนเกินไป เมื่อโลกธรรมส่วนที่ไม่น่าปรารถนาเกิดขึ้นก็ไม่เศร้าโศกเสียใจจนเสียผู้เสียคนไป

รู้จักประคับประคองจิตไว้ให้อยู่ในลักษณะอย่างนี้ ย่อมได้ชื่อว่าเขาเข้าถึงเอกลักษณ์ของเอกบุรุษรัฐบุรุษ และลักษณะของบัณฑิตที่ไม่หวั่นไหวทั้งในคราวประสบความสุขและความทุกข์

อีกประการหนึ่ง ท่านยังหมายถึงการไม่กระทำอะไรให้ผิดจารีตประเพณีอันดีงาม รวมถึงระเบียบข้อบังคับและกฎหมาย ตลอดถึงศีลธรรมอันดีงามของประชาชน ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือกันในสังคมแต่ละสังคมนั้น ย่อมมีจารีตประเพณีไม่เหมือนกันอยู่บ้าง

บุคคลซึ่งเป็นผู้นำในสังคมใด ในชุมนุมชนใด ไม่ควรปฏิบัติการอันเป็นไปในทางทำลายล้างจารีตประเพณีอันดีงามของสังคมหรือของชุมนุมชนนั้นให้เสียไป ถ้าหากว่าทำได้อย่างนี้แล้ว ผู้นำนั้นจะอยู่ในฐานะที่เรียกว่าเป็นมหาบุรุษหรือรัฐบุรุษ ถึงแม้ว่าตนจะต้องตายไป แต่ว่าตายอย่างรัฐบุรุษ ตายอย่างมหาบุรุษ ชื่อเสียงเกียรติคุณปรากฏอยู่คู่โลก อย่างที่พระพุทธศาสนาได้ทรงแสดงเอาไว้ว่า

รูปร่างกายของสัตว์ทั้งหลายนั้นย่อมแตกสลายไป แต่เกียรติคุณชื่อเสียงความดีของบุคคลนั้น หาได้แตกสลายตามไป ด้วยไม่

บุคคลใดก็ตามที่ปรารถนาความเป็นผู้นำที่ดี ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว น่าที่จะศึกษาพิจารณา และนำเอาคุณสมบัติของผู้นำที่กล่าวแล้ว มาเป็นหลักในการเสริมสร้างรากฐานความเป็นผู้นำของตนให้ดีงามยิ่งขึ้น เมื่อปฏิบัติตามดังนี้แล้ว ธรรมที่ได้ปฏิบัตินั้นจะเป็นผู้พิทักษ์รักษาคุ้มครองให้ประสบความเจริญ ความก้าวหน้าความสำเร็จในกิจการงานในฐานะของผู้นำในระดับต่าง ๆ ตามที่แต่ละคนเป็นอยู่โดยไม่ต้องสงสัย เพราะบนเส้นทางสายนี้คือเส้นทางที่มหาราช มหาบุรุษ รัฐบุรุษ เป็นต้น ผู้ประสบผลอย่างงดงามในภาวะผู้นำของตน จนกลายเป็นผู้มีผลงานชื่อเสียงเกียรติคุณตรึงตราอยู่ในใจของอนุชนได้เดินมาแล้ว หากผู้นำในยุคนี้และยุคต่อ ๆ ไป จะดำเนินไปอีก ผลก็จะออกมาในลักษณะเดียวกัน

ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ผู้นำในระดับต่าง ๆ พร้อมที่จะเดินไปบนเส้นทางสายนี้หรือยัง ?

เรือนใจผู้ใฝ่สุข

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ)